

Avhandlingsnytt

2018:6

Barn och migration

Barn och migration

André Asplund, Sara Thalberg och Caroline Tovatt
(redaktörer)

Avhandlingsnytt: 2018:6

Delmi Avhandlingsnytt 2018:6
Beställning: www.delmi.se
E-post: ju.delmi@regeringskansliet.se
Tryckt av: Elanders Sverige AB
Stockholm 2018
ISBN: 978-91-88021-32-8

Förord

Nyanlända vuxnas integration intar en central plats i det offentliga samtalet och den politiska debatten. Betydligt mindre uppmärksamhet har riktats mot de nyanländas minderåriga barn och deras möte med det svenska samhället. Vad vet vi om barnen i migrations- och asylprocesserna? Hur ser deras hälsa ut? Vilket stöd får de av sina föräldrar, Migrationsverkets personal, juridiska ombud, psykologer och lärare? Bakgrunden till denna rapport var att tillgänglig forskning och offentlig statistik när det gäller barn till asylsökande/skyddsbehövande föräldrar lämnat stora kunskapsluckor.

Familjer som flyr från sitt hemland har ofta erfarenheter av stor stress både innan och under flykten. Många familjer är splittrade under långa perioder. Asylprocessen och anpassningen till ett nytt land tar ofta lång tid och är krävande, både för den enskilde och för familjen. Barnen kommer i stor utsträckning att växa upp, utbilda sig, arbeta och bilda familj i Sverige. Hur deras möte med svenska institutioner och deras integration utvecklas är därför en viktig fråga och fordrar studier och statistik med ett barnfokus.

I den här rapporten sammanfattas sex aktuella avhandlingar med olika perspektiv på temat barn och migration. Avhandlingarna belyser olika delar av migrations- och integrationsprocessen. I den första avhandlingen beskrivs hur barn förbereds inför sin vidarebosättning till Sverige genom så kallade Sverigeprogram. I den avslutande studien skildras övergången mellan skola och arbete. Bidragen däremellan diskuterar bland annat barnet i den svenska asylprocessen, behandling av psykisk ohälsa och övergången från språkintruktionsprogram till ordinarie skolundervisning. Vi hoppas att den kunskap som förmedlas genom den här rapporten bidrar till att minska kunskapsluckorna.

Vi hoppas även att rapporten kan stimulera till en mer allmän diskussion om de utmaningar, men också stora förväntningar som läggs på de yrkesgrupper som arbetar med nyanlända och deras minderåriga barn. Yrkesutövare inom professionsyrken, såsom lärare och psykologer, förväntas tillägna sig ny kunskap och nya arbetssätt för att kunna bemöta nyanlända på ett adekvat sätt. Lärare uppmanas exempelvis i antologibidragens policyrekommendationer att både ge ”legitimitet till elevernas etniska bakgrund” men samtidigt inte ”möta nyanlända elever som den Andra”. Med andra ord, vid sidan om den primära uppgiften att få barnen att uppnå kunskapskraven förväntas lärarna gå en balansgång mellan olika och ibland motstridiga krav. Det kräver en förmåga att läsa av vad som är möjligt i det enskilda fallet.

Den vetenskapliga granskningen av avhandlingarna ägde rum i anslutning till disputationen vid respektive institution/universitet. För Delmis räkning har André Asplund, Sara Thalberg och Caroline Tovatt varit redaktörer.

Som brukligt i Delmi-sammanhang ansvarar författarna själva för innehåll, slutsatser och policyrekommendationer i respektive kapitel.

Stockholm i augusti 2018

Joakim Palme,

Ordförande Delmi

Kristof Tamas,

Kanslichef Delmi

Introduktion

Enligt en uppskattning av UNICEF befann sig närmare 50 miljoner barn på flykt eller hade tvingats lämna sina hem år 2016. Av dessa lever 31 miljoner i ett annat land än sitt födelseland, 11 miljoner är flyktingar eller asylsökande. (UNICEF 2016). Internationella organisationer, t.ex. UNICEF, UNHCR och IOM, har lyft fram behovet av data och analyser för att få bättre kunskap om vilka insatser som behövs för att kunna skydda dessa barn och tillgodose deras behov.

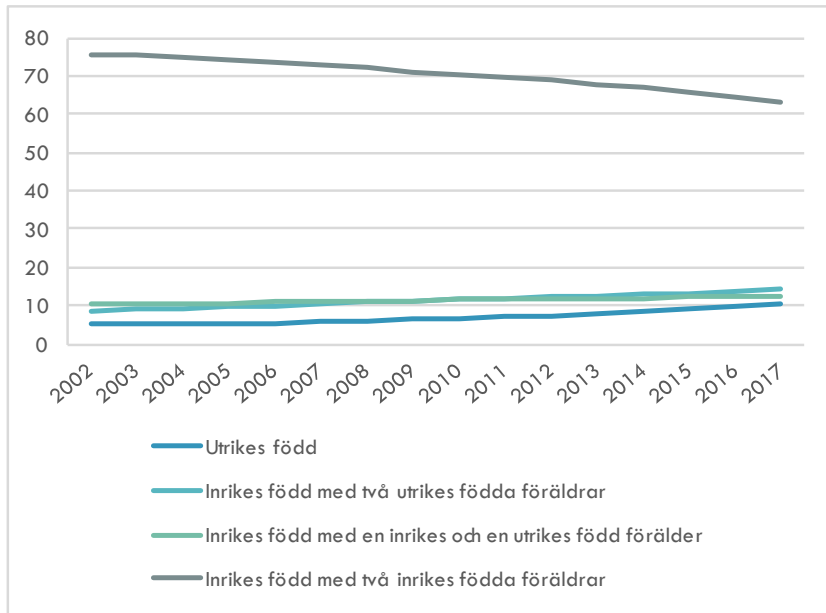
Även i Sverige är tillgången till offentlig statistik och forskning om barn som kommit hit som flyktingar eller anhöriga begränsad. Delmi har som ett första steg för att förbättra kunskapsläget samlat sex aktuella avhandlingar som fokuserar på barns situation i migrationsprocessen samt deras möte med svenska institutioner. Dessa avhandlingar är utvalda för att de studerar olika steg i ett barns migrationsprocess. Uppdraget forskarna fick var att kort och populärvetenskapligt sammanfatta sin avhandling utifrån frågeställningen: ”Barnen i migrationsprocessen – vad vet vi, och vilka slutsatser kan vi dra?”

Rapporten inleds med en kortfattad bakgrund där vi presenterar ett urval av den befintliga statistiken på de områden som behandlas i de olika bidragen: internationell migration, levnadsvillkor, skola och hälsa.

Allt fler barn med utländsk bakgrund i Sverige

Antalet barn som är födda i andra länder, eller som har föräldrar som är födda utanför Sverige, har ökat kraftigt de senaste decennierna. År 2017 var drygt vart tionde barn i Sverige född utanför landet (SCB 2018). Av Sveriges drygt två miljoner barn (0–17 år) hade nästan var fjärde utländsk bakgrund år 2017. I gruppen barn med utländsk bakgrund ingår barn som själva är utrikes födda och barn som är födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar. Om man även inkluderar barn med en utrikes född förälder så hade närmare 37 procent av barnen i Sverige någon form av utländsk bakgrund år 2017 (SCB 2018).

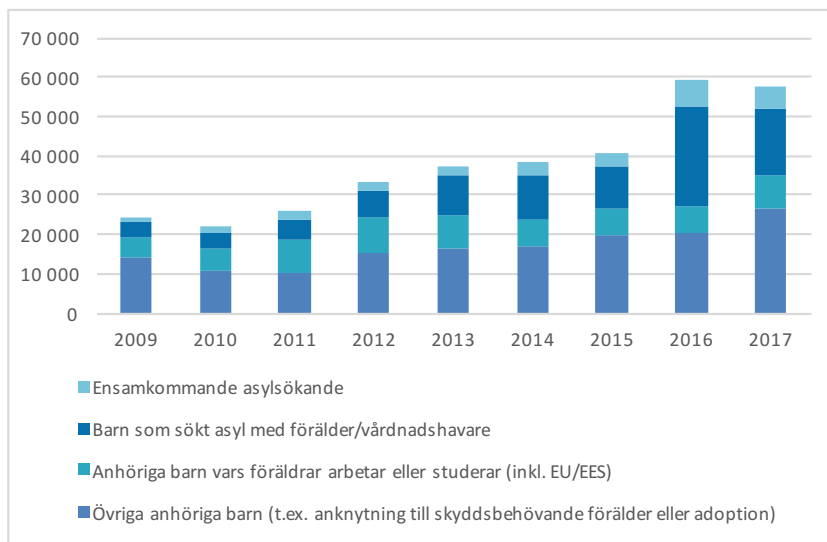
Figur 1: Andel barn 0–17 år efter svensk/utländsk bakgrund, 2002–2017, procent

Källa: SCB (2018)

Mellan åren 2009 och 2017 har närmare 340 000 minderåriga barn beviljats uppehållstillstånd i Sverige. Den största gruppen minderåriga är barn som kommit genom anknytning till en skyddsbehövande förälder, som asylsökande ensamkommande eller som asylsökande tillsammans med en eller båda sina föräldrar (Migrationsverket 2018a). Barn och ungdomar under 18 år som anländer till Sverige utan förälder eller annan vårdnadshavare brukar gå under termen "ensamkommande" (se även Delmis rapport 2018:3 om ensamkommande).

Figur 2: Beviljade uppehållstillstånd, barn 0–17 år, 2009–2017

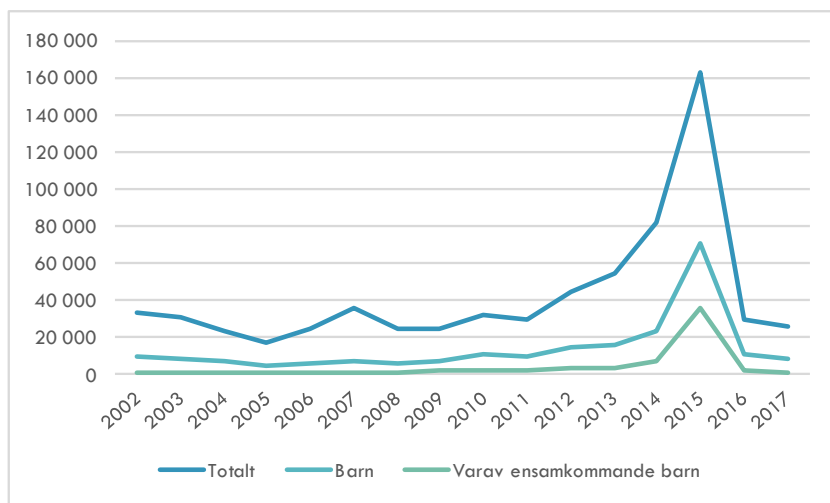

Källa: Migrationsverket (2018a)

Anm: Fr.o.m 1/5-14 behöver inte EU-medborgare registrera sin uppehålls rätt hos Migrationsverket.

De vanligaste födelseländerna för utrikes födda barn var år 2016 Syrien, Somalia och Irak (SCB 2017a). En majoritet av de som kommit från dessa länder har kommit som asylsökande eller som anhörig till en skyddsbehövande. År 2015 ökade antalet markant, men till följd av en mer restriktiv flyktingpolitik sjönk antalet asylsökande året efter till ungefär samma nivåer som i början av 2010-talet. Som ett led i den migrationspolitiska uppgörelsen november 2015 har antalet kvotflyktingar¹ på senare år ökat till 5000 per år, vilket gör Sverige till det tredje största mottagarlandet av kvotflyktingar totalt sett.² År 2018 ska merparten av kvotflyktingarna komma från Mellanöstern och Nordafrika samt östra Afrika, ungefär hälften av dessa är barn (Migrationsverket 2018b; Migrationsverket 2018c).

Figur 3: Asylsökande till Sverige, 2002–2017

Källa: Migrationsverket (2018d)

Anm.: Kvotflyktingar ingår inte i gruppen asylsökande.

Livet i Sverige för utlandsfödda barn

Utrikes födda barn som invandrar till Sverige är en heterogen grupp, de kommer från olika delar av världen och de, eller deras föräldrar, får uppehållstillstånd av olika skäl, som arbete, studier, nyetablerade äktenskap och genom familjeåterförning eller adoption (se även Delmis rapport 2018:5 om anhöriginvandring). Även om det finns en stor variation inom gruppen barn med utländsk bakgrund kan man på gruppnivå finna stora skillnader vad gäller levnadsförhållanden mellan barn med svensk respektive utländsk bakgrund. Sverige är det EU-land där skillnaderna i ekonomisk standard mellan barn med och utan utländsk bakgrund är störst. För barn som har två svenskfödda föräldrar är andelen som lever med låg ekonomisk standard mindre än sju procent. I gruppen barn med utländsk bakgrund (här definierat som minst en utrikes född förälder) lever drygt 40 procent med låg ekonomisk standard. Att leva med låg ekonomisk standard är, med andra ord, sex gånger vanligare bland barn med minst en utrikes född förälder jämfört med barn vars

båda föräldrar är födda i Sverige. En orsak till att gapet är större i Sverige jämfört med övriga EU-länder är att andelen utrikes födda som fått uppehållstillstånd av asylskäl är större i Sverige, och att asylsökande generellt sett har lägre utbildning och inkomst än andra grupper av utrikes födda (SCB 2017b).

Utrikes födda barn i skolan

Andelen barn födda utanför Sverige ökar både i samhället i stort och i skolan. År 2014 var ca 12 procent av eleverna i årskurs 9 utrikes födda (ESO 2017). Generellt klarar sig utrikes födda barn sämre i skolan än barn som är födda i Sverige. Det finns ett tydligt samband mellan skolresultat och vid vilken ålder man kom till Sverige; ju yngre man är då man invandrat till Sverige desto bättre går det i skolan.

Bland barn som invandrat före sju års ålder uppnår omkring 85 procent behörighet till gymnasiet, vilket är en nästan lika hög andel som för inrikes födda (90 procent). Bland dem som invandrat vid 13 års ålder eller senare är andelen med gymnasiebehörighet betydligt lägre. Det finns emellertid stora skillnader inom gruppen beroende på varifrån barnen kommer. Av dem som invandrat från ett annat nordiskt land i tonåren uppnår omkring 70 procent gymnasiebehörighet, av dem som invandrat från länder i övriga Europa är det drygt 40 procent, medan endast 20 procent av de elever som är födda utanför Europa uppnår gymnasiebehörighet (SCB 2016).

Skolverkets analys av betygsstatistiken i årskurs 9 visar på att skillnaderna mellan svenskfödda och utrikes födda elever har ökat under 2000-talet. År 2001 var andelen utrikes födda elever som var behöriga till gymnasiet 23 procentenheter lägre än genomsnittet för riket. Våren 2015 hade skillnaden ökat till 36 procentenheter. Att färre utrikes födda elever uppnår behörighet till gymnasiet kan delvis förklaras med att åldern vid invandring har ökat, vilket innebär att eleverna har kortare tid på sig att lära sig språket och uppnå skolans kunskapskrav jämfört med motsvarande elevgrupp i början av 2000-talet. Eleverna kommer också i allt större utsträckning från länder med mindre utvecklade skolsystem och många har en lång period bakom sig av bristfällig utbildning som en följd av att de har befunnit sig på flykt. Även elevernas föräldrar har en lägre utbildningsnivå jämfört med tidigare invandrare (Skolverket 2015).

Ålder vid invandring har även betydelse för chansen att nå gymnasieexamen. Bland unga som invandrat före skolåldern var andelen som når gymnasieexamen endast 10 procentenheter lägre än för svenskfödda. Bland dem som kommit till Sverige i 16–17 års åldern är det däremot få som har slutbetyg från gymnasieskolan vid 20 års ålder. Även här är det stora skillnader mellan olika grupper av ungdomar beroende på var i världen de kommer från. Barn som kommer från länder utanför Europa klarar sig sämre än de som är födda i Europa. Kön har också betydelse; flickor klarar i allmänhet skolan bättre än pojkar, oavsett ålder vid invandring (SCB 2011).

I ESO-rapporten "Ankomst och härkomst" från 2017 undersöks möjliga orsaker till studiegapet mellan inrikes och utrikes födda. Resultaten visade bland annat att bostadsområde och föräldrarnas socioekonomiska bakgrund har större betydelse än klasstorlek och lärarnas utbildning och erfarenhet.

Migration och hälsa

Som påpekats ovan är utrikes födda en i många avseenden heterogen grupp som kommer från olika länder, har levt i Sverige olika länge, och har invandrat av olika skäl, vilket naturligtvis har stor betydelse för deras hälsotillstånd. Studier visar att utrikes födda generellt sett har sämre hälsa än inrikes födda, både när det gäller psykisk och fysisk hälsa (SCB 2013; Socialstyrelsen 2009). Utrikes födda från länder utanför Europa är den grupp som har sämst hälsa. En särskilt utsatt grupp är individer som kommit till Sverige som flyktingar, psykisk ohälsa är vanligare hos denna grupp än andra migrantgrupper (Socialstyrelsen 2009). Upplevelser av organiserat våld, som tex krig och andra former av konflikter, kan leda till posttraumatiska stressyndrom (PTS) samt ångest och depressioner. Ett antal studier har undersökt förekomsten av psykisk ohälsa hos flyktingar i exil i västvärlden. Resultaten visar att uppskattningsvis 7–17 procent av flyktingbarnen lider av PTS (Fazel, Wheller och Danesh 2005). Barn som befinner sig i asylprocessen är också kraftigt överrepresenterade i sluten barn- och ungdomspsykiatrisk vård (Socialstyrelsen 2009: 382). Barn som är födda i Sverige med utrikes födda föräldrar har i allmänhet bättre hälsa än sina föräldrar, men när det gäller allvarlig psykosocial ohälsa, som självmord och psykoser, drabbas barn till invandrare i högre utsträckning än sina föräldrar (Hjern och Allebeck 2002; Hjern, Wicks och Dalman 2004).

Sammanställningen ovan kan tyckas visa på en något dystert bild av de levnadsvillkor utrikes födda barn och barn med utländsk bakgrund lever under, med en överrepresentation av ohälsa och ofullständiga studieresultat. Vi vill dock poängtera att migration – särskilt för flyktingar och asylsökande – ofta är en svår och omskakande erfarenhet. Det är därför ofrånkomligt att förekomsten av psykiska och sociala problem är högre hos migrantgrupper som kommit som flyktingar eller asylsökande än i befolkningen i övrigt. I ljuset av detta är det värt att lyfta fram att de barn som kommit till Sverige före skolåldern faktiskt klarar studierna på grund- och gymnasienivå nästan lika bra som svenskfödda barn.

Avhandlingarna

I den här rapporten sammanfattas sex avhandlingar på temat barn och migration som behandlar olika delar av migrations- och integrationsprocessen.

Mehk Muftee disputerade 2014 vid Institutionen för Tema Barn på Linköpings universitet med avhandlingen *That will be your home” Resettlement preparations for children and youth from the Horn of Africa*. I bidraget till den här antologin diskuterar Muftee hur barn och ungdomar från Kenya och Sudan förbereds inför sin vidarebo-sättning till Sverige genom så kallade Sverigeprogram. Hennes studie visar hur delegationer från Migrationsverket som på plats i Kenya och Sudan genomför dessa Sverigeprogram arbetar med bilder och information för att förmedla en positiv bild av Sverige. Detta kan ses som ett led i att socialisera in barnen i en svenskhet som poängterar den fria individen, ansvarstagande och jämställdhet. Muftees bidrag synliggör även den problematik som kan uppstå när den idealbild av Sverige och svenskar som presenteras riskerar att positionera de unga deltagarna som dess raka motsatts. Här tvingas barnen hantera och bemöta stereotyper om sig själva vilket leder till att de i samtal med delegater från Migrationsverket anpassar sina svar till den information som de ges. Detta, hävdar Muftee, kan få kontraproduktiva konsekvenser då Sverigeprogrammets syfte delvis är att skapa dialog för att kunna förstå deltagarnas situation och behov men istället riskerar att exkludera barnens egna berättelser, erfarenheter och perspektiv på sin migrationsprocess.

Lisa Ottosson disputerade 2016 vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen på Stockholms universitet med avhandlingen *Utan given hemvist: Barnperspektiv i den svenska asylprocessen*. Hennes avhandling handlar om barn som söker asyl tillsammans med sin familj och deras situation under tiden som asylsökande. I det här bidraget pekar Ottosson på motsättningarna som finns mellan å ena sidan statens intresse av att upprätthålla en reglerad invandring och å andra sidan uppgiften att ta tillvara barns rättigheter. Baserat på fleråriga undersökningar av barnens egna erfarenheter från asylprocessen, men även erfarenheter och arbetsmetoder bland tjänstemän på Migrationsverket och de juridiska ombuden som företräder asylsökande familjer, visar Ottossons text på den klyfta som finns mellan policy och praktik och på svårigheten att tillämpa ett barnperspektiv inom ramen för asylprocessen.

Gunilla Jarkman Björn disputerade 2013 vid Institutionen för klinisk och experimentell medicin på Linköpings universitet. Hennes bidrag som baseras på avhandlingen *Refugee children and families: Psychological health, brief family intervention and ethical aspects*, undersöker psykisk hälsa bland barn i familjer som flytt till Sverige från krigets Bosnien och Hercegovina 1992 – 1995. Jarkman Björn riktar speciellt fokus mot det faktum att barnen i hennes studie var vid sämre psykisk hälsa än vad deras föräldrar gav uttryck för, och att föräldrarna helt enkelt var omedvetna om barnens psykologiska problem. Men studien visar även på att ett fåtal sessioner med familjeterapi har en positiv effekt på dessa barns välmående. Att rutinmässigt genomföra familjesamtal med flyktingfamiljer, hävdar Jarkman Björn, får positiva konsekvenser för både barn och familj då barn inte alltid visar symptom på psykisk ohälsa. På så vis ökar chansen att upptäcka, förebygga och förhindra framtida psykisk ohälsa, vilket gagnar samhället i stort.

Anna Åhlund disputerade 2015 vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen på Stockholms universitet med avhandlingen *Swedish as multiparty work: Tailoring talk in a second language classroom*. Genom att studera en klass i svenska som andraspråk på en gymnasieskola i Mellansverige visar Åhlund att språklärande som sker inom ett språkintruktionsprogram inte bara handlar om att tillägna sig förutbestämda kunskaper. Genom att studera de resurser och kompetenser som

nyanlända med relativt begränsade färdigheter i det svenska språket använder för att lyckas delta i samtal i klassrummet, pekar Åhlund på en slags “social inskolning” där elever lär sig vara “nyanlända elever”. På så vis genomgår de en komplex process där identiteter, kulturer och maktförhållanden skapas och förhandlas. Men för de som går/gått språkintruktionsprogram är det mycket svårt att ta sig vidare från denna tillskrivna identiteten som “språkintruktionselev” eller “andra-språkselev”. Åhlund menar att flera faktorer försvårar för dessa elever att bli en del av kategorin “vanlig elev”, vilket kan leda till negativa konsekvenser för integrationen av de nyanlända eleverna.

Eva Skowronski disputerade 2013 vid Centrum för Teologi och Religionsvetenskap på Lunds Universitet med avhandlingen *Skola med fördröjning: Nyanlända elevers sociala spelrum i “en skola för alla”*. Hennes bidrag till den här antologin fokuserar på den sociala skolsituationen för elever som invandrat till Sverige under de senare åren i grundskolan eller gymnasiet. Genom att studera de möjligheter som ges och de hinder nyanlända elever möter för att bli socialt inkluderade i sina skolor, pekar Skowronski bland annat på att skolans mottagningssystem för nyanlända studenter i själva verket kan utgöra en bidragande orsak till ökat socialt utanförskap för de som ingår i denna grupp. Att som nyanländ t.ex. vara begränsad till förberedande undervisningsgrupper på högstadiet och gymnasiet istället för reguljära klasser kan, visar det sig, verka stigmatiserande för eleverna då de inte anses kvalificerade för reguljär undervisning. Detta i sin tur bidrar till att cementera deras sociala position på skolan, med lägre status än de som går i reguljära klasser.

Michael Lindblad disputerade 2016 vid Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap på Umeå universitet med avhandlingen *“De förstod aldrig min historia”: unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete*. Mot bakgrunden av att en fullbordad gymnasieutbildning kan ses som en nödvändig förutsättning för att ta sig in på den svenska arbetsmarknaden idag undersöker Lindblad i sin avhandling varför elever med migrationsbakgrund är överrepresenterade bland de som inte har behörighet att söka till gymnasieskolans nationella program. Hans bidrag fokuserar på situationen för unga med utländsk bakgrund som misslyckats i skolan, och deras ansträngningar att komma in på ar-

betsmarknaden. Utgångspunkten är de ungas egna berättelser om skoltiden, om varför de inte slutförde sina studier och deras planer för framtiden. Studien landar i att faktorer som engagemang från lärare och kvalitet på skolor samt stödjande nätverk, inkluderat föräldrar, får större betydelse för skolframgång för unga med migrationsbakgrund än för elever födda i Sverige. Enligt Lindblad skulle det räcka med att skjuta till relativt lite extra resurser för att förhindra skolmisslyckanden för dessa individer.

André Asplund, Sara Thalberg och Caroline Tovatt är forskare och utredningssekreterare vid Delmis kansli.

Referenser

ESO (2017). "Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund", Grönqvist, H. och Niknami, S. Rapport 2017:3. <https://eso.expertgrupp.se/rapporter/skolresultat-och-bakgrund/>

Fazel M., Wheller J., och Danesh J. (2005). "Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: a systematic review". *Lancet*. 2005; 365:1309–14.

Hjern, A. och Allebeck P. (2004). "Suicide in first- and second-generation immigrants in Sweden: a comparative study". *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 2002; 37(9):423–9.

Hjern, A., Wicks, S., och Dalman C. (2004). "Social adversity contributes to high morbidity in psychoses in immigrants – a national cohort study in two generations of Swedish residents". *Psychological medicine*. 2004; 34(6):1025–33.

Migrationsverket (2018a). Statistik, "Beviljade uppehållstillstånd 2009–2017". <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Statistik/Oversikter-och-statistik-fran-tidigare-ar.html>

Migrationsverket (2018b). "Sverige tredje största mottagarlandet av kvotflyktingar". <https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Pressrum/Nyhetsarkiv/Nyhetsarkiv-2018/2018-02-13-Sverige-tredje-storsta-mottagarlandet-av-kvotflyktingar.html>

Migrationsverket (2018c). "Sveriges flyktingkvot 2018".

<https://www.migrationsverket.se/download/18.4cb46070161462db1132033/1522849820054/Sveriges%20flyktingkvot%202018.pdf>

Migrationsverket (2018d). Statistik, "Asylsökande till Sverige 2000–2017".

<https://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Statistik/Oversikter-och-statistik-fran-tidigare-ar.html>

SCB (2018). Statistik, "Barn och unga med svensk och utländsk bakgrund, antal efter kön, ålder, sortvariabel, utländsk/svensk bakgrund och år".

http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__LE__LEo102__LEo102A/LEo102T15/?rxid=391f3747-dfda-484e-80a2-883e26918894

SCB (2017a) "Olika levnadsvillkor för barn med svensk och utländsk bakgrund".

<https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/levnadsforhallanden/barn-och-familjestatistik/pong/statistiknyhet/barn--och-familjestatistik-2016/>

SCB (2017b) "Vanligare med låg ekonomisk standard bland utrikes födda".

<https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2017/Vanligare-med-lag-ekonomisk-standard-bland-utrikes-fodda/>

SCB (2016) "Integration – utrikes föddas etablering i arbets- och samhällslivet". Integration, Rapport 9.

https://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Publiceringskalender/Visa-detaljerad-information/?publobjid=29005

SCB (2013) "Integration – en beskrivning av läget i Sverige", Integration, Rapport 6.

https://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/LEo105_2013A01_BR_BE57BR1301.pdf

SCB (2011) "Integration – utrikes födda i gymnasieskolan". Integration, Rapport 4.

https://www.scb.se/statistik/_publikationer/LEo105_2011A01_BR_BE57BR1101.pdf

Skolverket (2015) "Slutbetyg i grundskolan, våren 2015". <https://www.skolverket.se/publikationer?id=3528>

Socialstyrelsen (2009) "Folkhälsorapport". <https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8495/2009-126-71.pdf>

Socialstyrelsen (2010) "Social rapport 2010". <https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/17957/2010-3-11.pdf>

Unicef (2016). "Uprooted. The growing crises for refugee and migrant children". https://www.unicef.org/publications/files/Uprooted_growing_crisis_for_refugee_and_migrant_children.pdf

Slutnoter Introduktion

1. En kvotflykting är en person som har flytt från sitt land och som har blivit utvald av FN:s flyktingorgan UNHCR för att få flytta till ett annat land, så kallad vidarebosättning.
2. Endast USA och Kanada tar emot fler.

Innehåll

Introduktion	i
1. Att förbereda barn och ungdomar för vidarebosättning till Sverige – några dilemman/Mehek Muftee	1
Inledning.....	1
Bakgrund.....	2
Hur och om vad informerades barnen och ungdomarna om livet i Sverige?.....	5
Vilka föreställningar om flyktingskap genomsyrade delegationernas arbete under programmet?	7
Vad kan vi lära oss om barn och ungdomars deltagande i introduktionsinsatser?.....	8
Avslutande diskussion.....	9
Referenser	11
2. Utan given hemvist: Barnperspektiv i den svenska asylprocessen/Lisa Ottosson	13
Inledning.....	13
Byråkratiska dilemman – en studie om barnhandläggare vid Migrationsverket	14
Barn som "medföljare" – en studie om hur juridiska ombud representerar asylsökande barnfamiljer	17
Asylsökande barns aktörskap – strävan efter "normaliteten"	19
Barnperspektivet som retorik	21
Referenser	23
3. Barnen i migrationsprocessen – vad vet vi och vilka slutsatser kan vi dra?/ Gunilla Jarkman Björn.....	25
Introduktion – flyktingbarn och familjer	25
Intervjuer och psykologisk testning av barn.....	26
Betydelse av icke-verbal undersökningsmetod och familjesamtal.....	28
Avslutande diskussion.....	29
Referenser	33

4. Inkludering och exkludering – nyanlända elevers vardag i en gymnasieskola/ Anna Åhlund	37
Inledning.....	37
Studiens deltagare och metod	39
Inkluderande aktiviteter kan ge exkluderande effekter	40
Kunskap som brist eller resurs.....	43
Avslutande diskussion.....	45
Referenser	47
5. Nyanlända elevers sociala spelrum i "en skola för alla"/Eva Skowronski	49
Inledning.....	49
Ständigt nya klasser	51
Övergången till reguljär undervisning.....	51
Stigmatisering av elever.....	52
Skolans mottagningssystem och social inkludering.....	54
Hur uppnår man en större inkludering av nyanlända i skolan?	56
Referenser	58
6. Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckanden och övergången mellan skola och arbete/Michael Lindblad	61
Inledning.....	61
Förklaringar till skolmisslyckande och svårigheter till etablering	63
Resultat	64
Avslutande diskussion	69
Referenser	71
Förteckning över tidigare publikationer	74

Figurer

Figur 1: Andel barn 0–17 år efter svensk/utländsk bakgrund, 2002–2017, pro- cent	ii
Figur 2: Beviljade uppehållstillstånd, barn 0–17 år, 2009–2017	iii
Figur 3: Asylsökande till Sverige, 2002–2017	iv

1. Att förbereda barn och ungdomar för vidarebosättning till Sverige – några dilemman

Mehek Muftee

Inledning

Ett område som ofta uppmärksammas och diskuteras inom svensk politik i samband med invandring och flyktmigration är integration. Flyktingar som kommer till Sverige innefattas av ett flertal olika typer av introduktionsinsatser som har som mål att lägga grunden för en lyckad etablering i samhället. Exempel på sådana insatser är alltifrån språkprogram som SFI till olika arbetsmarknadsrelaterade praktiker och samhällsorienteringsprogram.

Min avhandling handlar om en specifik form av förberedande insats för kvotflyktingar som kallas för Sverigeprogrammet. Programmet genomförs inom ramen för den svenska vidarebosättningsprocessen, en reglerad form av migration för flyktingar som varken kan flytta tillbaka till sina hemländer eller stanna kvar i det land de flytt till, och som därmed ges möjligheten att vidarebosättas till ett tredje land. Syftet med Sverigeprogrammet är att genom information om Sverige förbereda flyktingarna för den första fasen i det nya landet som bland annat innefattar skola och språkin introduktion. Denna studie fokuserar på Sverigeprogram som genomfördes 2011 i Kenya och Sudan för barn och ungdomar som genomgick vidarebosättning till Sverige. Under våren och sensommaren det året observerade jag, på plats i

Kenya och Sudan, Migrationsverkets genomförande av totalt nio Sverigeprogram, i Dadaab, Nairobi och Khartoum.

Jag har genom fältobservationer och videoinspelningar av programpraktiken (mötena mellan de svenska delegationerna och deltagarna) analyserat den information som ges av Migrationsverkets delegationer¹ som genomförde programmen samt de samtal som sker med barnen och ungdomarna. I studien besvaras följande frågor:

1. Hur informeras barn och ungdomar som genomgår vidarebosättning om livet i Sverige?
2. Vilka föreställningar om flyktingskap genomsyrar delegationernas information och arbete under programmet?
3. Vad kan vi lära oss om barns och ungdomars deltagande i vidarebosättningsprocesser och möten med myndighetspersoner?

Bakgrund

Vidarebosättning – en reglerad migrationsprocess

Vidarebosättning är en av UNHCR:s¹ tre så kallade hållbara lösningar för flyktingsituationen i världen. De människor som tvingats fly sina länder och varken kan flytta tillbaka eller stanna i landet de flytt till har möjlighet att genomgå en organiserad migration till ett tredje land. Under de senaste 10 åren har över en miljon flyktingar vidarebosatts till ett tredje land inom ramen för UNHCR:s arbete (UNHCR 2016).

Sverige har tagit emot flyktingar inom ramen för vidarebosättning sedan 1950 och är därmed ett av världens äldsta vidarebosättningsländer. Den svenska vidarebosättningen påbörjades som ett led i att möta flyktingsituationen i Europa till följd av andra världskriget (Thor 2007). De senaste åren har den årliga flyktingkvoten legat på 1 900 platser, men det svenska vidarebosättningsprogrammet kommer successivt att utökas till 5 000 platser till 2018 (Johansson et al. 2016).

Sverigeprogrammet – en förberedelse inför livet i Sverige

Utformningen av Sverigeprogrammet har sin grund i det transnationella MOST-projektet¹ som startades 2006 med syfte att utveckla effektiva metoder och introduktionsinsatser för flyktingar som vidarebosätts inom EU. I en beskrivning av det svenska vidarebosättningsystemet poängteras hur detta skapar en möjlighet till att förbereda flyktingar för deras första tid i det nya landet redan innan de anländer. Genom möten och förberedelser innan resan kan man skapa trygghet bland flyktingar, få en bättre förståelse för deras situation och därmed även på ett bättre sätt bemöta deras behov (Thomsson 2009).

Migrationsverket som ansvarar för vidarebosättningsprocessen skickar varje år ut delegationer till de länder varifrån flyktingar ska vidarebosättas för att genomföra Sverigeprogrammet. Delegationerna består av sju representanter från kommunerna, Arbetsförmedlingen och Migrationsverket. Under en och en halv dag informeras flyktinggrupperna om allt från hur flygresan till Sverige kommer att gå till, till utbildning, skola, arbetsmarknad och hur boendesituationen i Sverige kommer att se ut. Parallellt genomförs separata program för barn och ungdomar där informationen anpassas till ämnen som anses vara relevanta för den specifika åldersgruppen. Språket som används i programmet är antingen engelska eller det språk som deltagarna talar. Vilket språk som används beror på vilka språkkompetenser som finns inom delegationerna.

Under mina samtal och möten med personalen som ansvarar för vidarebosättningen på Migrationsverket betonades vikten av att upprätta en dialog med flyktingarna. Personalen lyfte fram exempel från äldre Sverigeprogram som genomförts innan MOST-projektets start där ledarna stått med overheadbilder och informerat om Sverige utan att skapa en dialog med deltagarna. I samband med det nya Sverigeprogramformatet som utvecklats som ett resultat av MOST-projektet framhävs vikten av att förberedande initiativ bör ses som ett sätt att informera flyktingar samt att få ökad förståelse för deras situation för att bättre kunna möta de behov som finns (Thomsson 2009). I och med detta nya Sverigeprogram har det skett ett fokusskifte från "information" till "kommunikation" där flyktingars egna erfarenhe-

ter och perspektiv lyfts fram som värdefulla (Migrationsverket 2009). Utvecklingen av Sverigeprogrammet kan ses som en del av en övergriplig samhällelig idé om att en god integration innebär ansvarstagande och aktivt deltagande av flyktingarna (Dahlstedt 2009). Detta kommer inte minst till uttryck genom den centrala slutsatsen i MOST-projektet, nämligen att det behövs organiserade aktiviteter som uppmuntrar aktiv medverkan av flyktingar i sin vidarebosättning (MOST 2008:131). En central del, som ett led i att ändra fokus från information till kommunikation, är just vikten av att aktivt engagera flyktingarna i sin vidarebosättning och etableringsprocess.

Vidarebosättningen från Kenya och Sudan

Inbördeskriget i Somalia i början på 1990-talet tvingade ungefär 400 000 människor att fly sina hem och korsa gränsen till Kenya (Horst 2006). Denna markanta ökning av människor som kom till Kenya ledde till att ett flertal flyktingläger öppnades runt om i landet under UNHCR:s regi. Ett av flyktinglägerkomplexen öppnades i Dadaab, en stad som ligger cirka 100 kilometer från gränsen till Somalia. År 2016 uppskattade UNHCR att över 350 000 personer, de allra flesta från Somalia, var bosatta i Dadaabs flyktingläger (UNHCR 2016). Att dessa läger fortfarande existerar vittnar om den långdragna situationen för hundratusentals människor som varken har möjlighet att återvända till Somalia eller bo kvar i Kenya, då landet utvecklat en alltmer restriktiv hållning gentemot flyktingar.

Som ett led i att bemöta UNHCR:s uppmaning att fler länder behöver ta emot kvotflyktingar från Afrikas horn, beviljade Migrationsverket inom ramen för sitt vidarebosättningsprogram för 2011 permanent uppehållstillstånd till totalt 342 flyktingar i Kenya. De flesta av dessa personer hade bott i Dadaab sedan 1990-talet, vilket innebar att många av barnen och ungdomarna var födda eller uppvuxna i lägren. En mindre grupp bodde i den kenyanska huvudstaden Nairobi. Samtliga flyktingar som beviljats uppehållstillstånd erbjöds Sverigeprogram och totalt genomfördes fem program i Kenya.

Ett annat land som haft en långdragen flyktingsituation till följd av krig och konflikter är Sudan. Förutom en mycket svår situation med interna flyktingar har dessutom tusentals människor sedan 1960-talet migrerat till Sudan från grannländerna

Eritrea och Etiopien. Medan en del människor tagit sig vidare norrut har flera tusen stannat kvar i läger i östra Sudan eller bosatt sig i storstäder som Khartoum. UNHCR beräknar att det under 2015 befann sig ca 100 000 eritreaner samt 12 000 etiopier i landet (UNHCR 2015).

År 2011 fick 249 eritreanska och etiopiska flyktingar i Sudan permanent uppehållstillstånd inom ramen för den svenska vidarebosättningen. Gruppen som deltog i de totalt fem Sverigeprogrammen i Khartoum bestod av familjer som både hade bott länge i landet samt de som nyligen flytt från den senaste tidens politiska oroligheter i Eritrea. Medan en del av deltagarna bodde i storstäder som Khartoum och Port Sudan hade andra bott i flyktinglägren i östra Sudan.

Hur och om vad informerades barnen och ungdomarna om livet i Sverige?

Denna studie visar att delegationerna försöker engagera barnen och ungdomarna genom en mängd olika samtalsämnen och aktiviteter. Dessa aktiviteter har delegationerna kommit överens om och arbetat fram under ett par förberedande dagar innan resan. Barnen engageras i lekar, de får måla, titta på bilder som föreställer olika delar av Sverige, de får även lära sig traditionella barnsånger på svenska. De unga deltagarna uppmanas hela tiden att ställa frågor och delta i de olika aktiviteterna. Ungdomssessionerna baseras på bildmaterial som är tänkt att lägga grunden för dialog och diskussion i gruppen. Bilder som används manifesterar diverse ämnen såsom skola och utbildning, olika fritidsaktiviteter, jämställdhet och mänskliga rättigheter.

Analysen av de videoinspelade mötena mellan barnen och delegationerna visar att trots att dialog är ett centralt mål i programmet så lyckas delegationsrepresentanterna sällan få till en dialog med de unga deltagarna. Fokus för samtalen ligger främst på ämnen som är valda och initierade av de vuxna och även om interaktiva metoder används såsom att visa bilder som ska ge upphov till dialog är det för det mesta delegationerna som styr konversationerna.

Vidare visar studien att delegationsrepresentanterna ofta tenderar att använda sig av ledande frågor i sina samtal med deltagarna. De bilder som visas och de aktiviteter som genomförs har specifika syften och ofta kretsar samtalen kring att delegationsrepresentanterna genom att ställa specifika frågor försöker få fram det budskap som varit avsett med bilden eller aktiviteten från början. Ett ämne som illustrerar detta är informationen om jämställdhet och flickors rättigheter. Dessa frågor genomsyrar informationen som ges till barnen och framförallt ungdomarna. I bildmaterialet som jag samlade in under fältarbetets gång ingår bland annat bilder som visar flickor som cyklar och spelar fotboll. När dessa bilder används och visas för barnen ställs frågor om vad bilden illustrerar, vem som utför aktiviteten och ifall det är en pojke eller flicka som utför aktiviteten. Ibland utvecklas samtalen med frågan om detta är något som barnen i gruppen skulle vilja göra för att därmed knyta an bildens innehåll till barnens egen situation. Ämnen som jämställdhet och framförallt flickors rättigheter anses väsentliga av delegationerna att lyfta fram som en viktig del av livet i Sverige. Ibland tas frågorna upp genom att visa bilder men många gånger nämns ämnena i förbifarten när delegationsrepresentanterna informerar om något annat. Till exempel kan delegationsrepresentanterna under ett samtal om fotboll eller dans vara tydliga med att poängtera att dessa aktiviteter är tillgängliga för både flickor och pojkar i Sverige.

Merparten av informationen som ges till de unga deltagarna kretsar kring praktiska frågor om resan till Sverige och den första tiden i det nya landet. I programmet informeras barnen om hur saker och ting ser ut i Sverige, hur utbildningsväsendet är uppbyggt och om det svenska klimatet. En gemensam nämnare för informationen om det framtida landet är att den överlag har en positiv prägel. Informationen genomsyras av att inge ett hoppfullt intryck av vidarebosättningsprocessen och livet i Sverige. Därmed undviks potentiella problem och svårigheter. Fokus för delegationsrepresentanterna ligger på att förmedla bilden av det framtida landet som fullt med möjligheter och den sammantagna bilden som framträder i programmen är ett Sverige som är tryggt, rent, vackert, jämställt, där människor är aktiva, fritidsintresserade, ansvarsfulla och engagerade medborgare.

Vilka föreställningar om flyktingskap genomsyrade delegationernas arbete under programmet?

Analysen av de samtal som äger rum visar att utgångspunkten för en del av ämnena som tas upp är information och kunskap som flyktingarna anses sakna. Det är vad som skiljer barnens nuvarande situation och liv från svenska förhållanden som är fokus för informationen och samtalsämnena. Att ge ny information är en viktig motivering för genomförandet av initiativ som Sverigeprogram då barnen ska få kunskap som kan hjälpa dem att orientera sig under sin första tid i Sverige. En föreställning som finns bland delegationsrepresentanterna är att barnen är i behov av trygghet och att få veta att livet kommer att bli bra i Sverige. Detta kan delvis förklara den starkt idealiserade bilden av Sverige och livet i Sverige som framträder i informationen. Valet av positiv information blir därmed ett sätt att motverka otrygghet och osäkerhet inför flytten.

Studien visar även att deltagarna ibland anses vara i behov av att förändra eller lära sig vissa saker delegationsrepresentanterna anser vara viktiga. En genomgång av insamlade rapporter och informationsblad om Sverigeprogrammet visar hur det redan i utgångspunkten för programmet lyfts en farhåga om att flyktingar som levt länge i flyktingläger potentiellt har levt passiva liv. I rapporten för MOST-projektet menar man att kvotflyktingar kan komma att bli beroende av myndigheters hjälp och stöd i alltför stor utsträckning. Det är därmed viktigt att flyktingarna aktivt engageras i sin vidarebosättningsprocess (MOST 2008). Informationen om fritidsaktiviteter som innefattar idealet om den självständiga, engagerade och initiativtagande medborgaren kan ses som ett sätt att motverka en förmodad potentiell "passivitet" bland deltagarna. Förutom att informationen och samtalen med barnen positionerar dem som potentiellt passiva framträder även andra föreställningar som att barnen och framförallt flickorna är ofria och lever ett liv i förtryck. Dessa föreställningar tenderar att positionera barnen i motsats till de ideal som genomsyrar informationen om Sverige.

När konversationerna analyseras visar det sig att föreställningar om ideal och flyktingskap tenderar att krympa dialogutrymmet samt att det leder till att vi får mycket lite information och kunskap om barnen och ungdomarnas liv. Samtalen med delegationsrepresentanterna leder sällan till att vi får ta del av barnens tankar, erfarenheter och perspektiv på sin vidarebosättningsprocess. Hur ser då barnen och ungdomarnas deltagande ut?

Vad kan vi lära oss om barn och ungdomars deltagande i introduktionsinsatser?

En central frågeställning i studien har varit hur barnen deltar i programmet och därmed en del av sin vidarebosättningsprocess. Analysen visar att barnen aktivt försöker förstå och hantera sin vidarebosättning vilket innefattar mötena med svensk myndighetspersonal. Att ha levt i flyktingläger innebär att barnen och ungdomarna inte är helt främmande inför att möta tjänstemän av olika slag vare sig det rör sig om kenyansk eller sudanesisk myndighetspersonal, personal som jobbar för UNHCR och andra ideella organisationer eller handläggare från Migrationsverket. De unga deltagarna är medvetna om att de möter representanter från det land dit de ska flytta, vilket visar sig genom deras försiktighet i deltagande och hur de svarar på de frågor som ställs. Barnen är sparsamma med sina frågor och svarar ofta kort på delegationsrepresentanternas frågor. Detta kan delvis förklara varför delegationerna dominerar samtalen och många gånger måste anstränga sig för att kunna få igång samtal.

Under mötena förhandlar barnen sinsemellan vilken bild av sin nuvarande situation de vill ge till delegationsrepresentanterna. Medan vissa lyfter fram svårigheter som finns i flyktinglägren är andra måna om att visa på att de ideal som lyfts fram av delegationerna stämmer överens med deras egna liv. Ett exempel som illustrerar detta är från ett möte under en ungdomssession där delegationsrepresentanten berättat att flickor och pojkar deltar i gemensam undervisning i svenska skolor. Som ett svar på detta lyfter några av de deltagande tjejerna upp hur de själva också går i köns-

blandade skolor. Genom att delge denna information positionerar sig tjeerna i linje med det som berättats om situationen i svenska skolor. De motsätter sig även den föreställning som tycks ligga till grund för delegationsrepresentantens information.

Analysen av samtalen visar att barnen och ungdomarna ibland ifrågasätter de föreställningar som delegationerna ger uttryck för om deltagarna och deras livssituation. Flickorna kan ifrågasätta de stereotypa bilderna om sig själva som ofria, omedvetna och potentiellt förtryckta. Motståndet mot stereotypa föreställningar sker genom att deltagarna poängterar likheter med den information som framhävs av delegationerna, dvs. att de ifrågasätter de skillnader som lyfts upp av delegationerna. Ibland kan de korrigera delegationernas föreställningar genom att bistå med kunskap om sin nuvarande situation. Deltagarna kan även vägra svara på de frågor som ställs och därmed inte delta i samtalen.

Ibland lyfter barnen och ungdomarna fram de problem som de mött som flyktingar. Det kan handla om att ge uttryck för familjens ekonomiska svårigheter eller den diskriminering och utanförskap som barnen upplevt till följd av sitt flyktingskap. När tillfälle ges ställer barnen egna frågor. Exempel på de ämnen som tas upp av barnen är frågor om utbildning och hur deras skolsituation kommer att se ut. En del av ungdomarna som går i skola undrar exempelvis vilken klass de kommer få börja i den svenska skolan. I samband med att problemet med fattigdom och pengar lyfts upp ställer barnen även frågor om hur familjens ekonomiska situation kommer att förändras i och med vidarebosättningen.

Avslutande diskussion

Den här studien har fokuserat på en specifik form av förberedande insats för barn och ungdomar som genomgår vidarebosättning. Sammantaget visar studien att barn är mycket medvetna och aktiva deltagare i sin migrationsprocess och möten med myndighetspersoner.

Vi ser hur barnens frågor ibland öppnar upp för ämnen som kan uppfattas som svåra och ifrågasättande av en annars idealiserad föreställning om framtiden i Sverige som

dominerar delegationernas information. Att exempelvis inte prata om ekonomiska förhållanden för nyanlända familjer då detta verkar vara relevant för barnen öppnar upp för frågor kring myndighetspersoners syn på barndom och flyktingskap som styr vad för slags information och aktiviteter man väljer att genomföra med barn.

Vidare tenderar idealbilden av Sverige att positionera de unga deltagarna som raka motsatsen. Det sker ett skillnadsgörande i samtalen där barnen tvingas hantera och bemöta stereotyper om sig själva och anpassa sina svar till delegationernas information. Sverigeprogrammets syfte som delvis handlar om att skapa dialog för att kunna förstå deltagarnas situation och behov riskerar istället att exkludera barnens egna berättelser, erfarenheter och perspektiv på sin migrationsprocess.

Dialog kräver tid, kunskap och förståelse

Det är viktigt att de personer som genomför programmet har en relativt god kännedom om den kontext programmet genomförs i och de grupper som ska vidarebosättas. För att motverka att stereotyper föreställningar ligger till grund för informationen som ges och sätter samtalsagendan är det viktigt att delegationerna som ska genomföra programmen tar del av den forskning och kunskap som finns om den aktuella flyktinggrupp som deltagarna tillhör. Studier visar exempelvis hur flyktingar som lever i flyktingläger är allt annat än passiva, exempelvis ingår människor i Dadaabs flyktingläger ofta i komplexa transnationella nätverk (Horst 2006). Kunskap är även en förutsättning för att delegationerna ska kunna göra en adekvat bedömning gällande vilken information som kan vara relevant för deltagarna.

Det är även viktigt att de personer som specifikt ska samtala med barn och ungdomar har någon form av pedagogisk erfarenhet av att jobba med barn. Pedagogiska kunskaper möjliggör att delegationsrepresentanterna på ett bättre sätt kan använda sig av strategier där både information kan ges men där även barnen kan inkluderas i programmet.

Dialog kräver tid och varje Sverigeprogram genomförs under ca en och en halv dag. Givet den korta tiden behöver programmets mål och dess information anpassas till vad som är rimligt att prata om under mötena. Kanske är det praktisk information som är viktigast dvs. information om själva resan, boendet och skolan. Man kan även

överväga att flyktingar får skriftlig information eller kortare informationspass med den mest relevanta informationen inför flytten. Komplexa ämnen som jämställdhet kräver att en god dialog hunnit utvecklas mellan olika parter så att de känner en viss trygghet för varandra och därmed kan prata om dessa ämnen på ett givande sätt. Utifrån studiens resultat faller detta och andra svåra ämnen inte väl ut under mötena och riskerar snarare att skapa förvirring och osäkerhet bland deltagarna.

Barns röster och perspektiv är viktiga

Barn bär på kunskaper och erfarenheter som är viktiga för att förstå deras behov, framtidsdrömmar och farhågor inför en stundande migration. Även om information är en viktig del i förberedelsen är det viktigt att barns perspektiv tillvaratas. Ett sätt att uppnå detta inom ramen för initiativ som Sverigeprogrammet är att inkludera sessioner som är öppna och förutsättningslösa där barns frågor får styra merparten av samtalen och att låta utgångspunkten böttna i barnens nuvarande situation och kontext. Viktiga ledtrådar för hur barnen kan tänkas uppleva vidarebosättningsprocessen kan exempelvis vara att barnen och ungdomarna deltar för lite eller inte svarar på frågor. Den här studien har vidare synliggjort att barn visar på en medvetenhet om de maktrelationer som finns i möten med myndigheter, och att samtalen med exempelvis myndighetspersoner behöver utgå från målet att tillvarata barns perspektiv och röster. Ett viktigt steg i den riktningen är att se till att barn och ungdomar aktivt och medvetet medverkar i sin migrationsprocess på en mängd olika sätt.

Referenser

Dahlstedt, M. (2009) *Aktiveringens politik: Demokrati och medborgarskap för ett nytt millennium*. Malmö: Liber.

Horst, C. (2006) *Transnational nomads: How Somalis cope with refugee life in the Dadaab camps of Kenya*. New York: Berghahn Books.

Johansson, M. et al (2016) *Sverige ska ta emot fler kvotflyktingar*. Svenska Dagbladet. 2016-09-20.

Migrationsverket (2015) Den svenska flyktingkvoten.

<http://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-och-asyl-i-Sverige/Flyktingkvoten/Den-svenska-flyktingkvoten.html>

Migrationsverket (2009) *Handbok för kommunikation med kvotflyktingar*.

MOST. (2008) *Promoting independence in resettlement*. Helsinki: Edita Prima.

Thomsson, D. (2009) An institutional framework on resettlement, 29–52 i P. Bevelander, M. Hagström, S. Rönnqvist (red.) *Resettled and Included? The employment integration or resettled refugees in Sweden*. Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare: Malmö Högskola.

Thor, M. (2007) ”Det är billigare att bota ett TBC-fall än att uppfostra en svensk”. Den svenska kvotflyktingmottagningen av icke arbetsföra flyktingar ca. 1950–1956, i J. Ekberg (red.). *Sveriges mottagning av flyktingar. Några exempel. Årsbok 2007 från forskningsprofilen Arbetsmarknad, Migration of Etniska relationer (AMER) vid Växjö universitet*. Växjö: Växjö University Press.

UNHCR (2016) *UNHCR projected global resettlement needs*. <http://www.unhcr.org/protection/resettlement/575836267/unhcr-projected-global-resettlement-needs-2017.html>

Slutnoter kapitel 1.

1. Delegationerna utgjordes av Migrationsverkets personal, kommunrepresentanter och arbetsförmedlare.
2. FN:s flyktingorgan United Nations High Commissioner for Refugees och valdes ut genom en intern urvalsprocess på Migrationsverket.
3. Modeling of Orientation, Services and Training related to the Resettlement and Reception of Refugees.

2. Utan given hemvist: Barnperspektiv i den svenska asylprocessen

Lisa Ottosson

Inledning

Miljontals människor har de senaste åren tvingats fly från sina hemländer på grund av krig, konflikter och andra omständigheter. De flesta flyktingar befinner sig i världens utvecklingsländer, men även i Europa har antalet asylsökande ökat kraftigt under denna period.

Asylsökande befinner sig i allmänhet i en utsatt situation. Därför är det angeläget med studier som undersöker om asylprocessen är rättssäker samt om tiden som asylsökande innebär rimliga villkor. Forskning om vuxna asylsökande visar bland annat att de krav som ställs på flyktingar är mycket höga; till exempel förväntas de kunna minnas specifika detaljer i en viss ordning samt kunna återge en sammanhängande och identisk berättelse flera gånger i följd (se t.ex. Coffey 2003; Feijen och Frennmark 2011 samt Griffiths 2012). Flera studier belyser också de påfrestringar det innebär för asylsökande att i långa perioder vänta på besked från myndigheterna (Rosengren, 2009; Andersson m.fl., 2010).

Barn kan sägas vara särskilt utsatta i sammanhanget, eftersom de av olika skäl inte kan tillvarata sina intressen på samma sätt som vuxna. Trots detta har det under lång tid funnits en tendens inom migrationsforskningen att fokusera enbart på vuxna och att utesluta barn (Dobson 2009). På senare tid har emellertid ett flertal

studier gjorts bland annat med fokus på ensamkommande barns situation (se t.ex. Kohli 2006; Crawley 2011 samt Çelikaksoy och Wadensjö 2015). Asylsökande barn i familj har dock fått mindre uppmärksamhet. De undersökningar som finns har för det mesta haft fokus på asylprövningen; de visar att bestämmelserna om barnets bästa i asylprocessen har en begränsad betydelse i praktiken (se t.ex. Schiratzki 2000; Nilsson 2007 samt Lundberg 2011). Barnperspektivet får alltså stå tillbaka i europeiska mottagarländer där fokus snarare ligger på invandringskontroll.

Min avhandling är ett bidrag till det forskningsområde som studerar barn i asylprocessen. Mer specifikt handlar studien om barn som söker asyl tillsammans med sin familj och deras situation under tiden som asylsökande. Begreppet asylprocess avser i texten både asylmottagandet och den rättsliga prövningen av asylansökningar. Den första delen av avhandlingen har fokus på tjänstemän vid Migrationsverket och deras arbete, medan den andra undersöker hur juridiska ombud företräder asylsökande barnfamiljer. Den tredje och sista delen handlar om barns egna erfarenheter som flyktingar och asylsökande. Avhandlingen bygger på ett etnografiskt fältarbete som genomfördes under åren 2008–2010 i ett av Migrationsverkets upptagningsområden. Arbetet är en del av det mer omfattande forskningsprojektet Gothenburg Research on Asylum Seeking Children in Europe (GRACE) (se Andersson m.fl., 2010), som syftade till att studera asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande.

Byråkratiska dilemman – en studie om barnhandläggare vid Migrationsverket

Syftet med den första delen av avhandlingen var att undersöka hur barnperspektivet kommer till uttryck i Migrationsverkets arbete med asylmottagande av barnfamiljer. Studien bygger på intervjuer med så kallade barnhandläggare, det vill säga tjänstemän som handhar ärenden som gäller barn, vid några av Migrationsverkets mottagningsenheter. Studien bygger även på observationer av handläggarnas dagliga arbete. Fokus ligger på de dilemman som barnhandläggarna möter i verksam-

heten och hur de hanterar dem. Deltagare i studien är nio barnhandläggare som då data samlades in var verksamma vid olika mottagningsenheter i Migrationsverkets sydvästra upptagningsområde. Barnhandläggarna är alla kvinnor och utbildade förskollärare alternativt socialarbetare.

En viktig utgångspunkt i avhandlingen är de riktlinjer om barnperspektiv som Migrationsverket antog år 2007 för att stärka det egna arbetet med barns rättigheter (Migrationsverket, 2007). Sedan 2011 utgör dessa riktlinjer i omarbetad form myndighetens barnpolicy (Migrationsverket, 2011). Enligt policyn ska barnperspektivet präglade hela asylprocessen, vilket innebär att verksamheten ska ha ständigt fokus på barnets bästa och barns rätt att delta. Utifrån riktlinjerna hade barnhandläggarna som deltog i studien uppgiften att träffa varje barn som registrerats som asylsökande hos Migrationsverket för att göra en bedömning av barnets och familjens behov. De hade även ansvar för att registrera barnen i förskola och skola samt hålla kontakten med andra myndigheter som barnen och familjerna kunde träffa.

Studien belyser på flera sätt en diskrepans mellan barnhandläggarnas egna höga ambitioner och den byråkratiska praktiken. Till exempel betonade barnhandläggarna i intervjuerna vikten av att lyssna på barn för att kunna göra en bedömning av barnets bästa och anta ett barnperspektiv; samtidigt påpekade de att detta ofta var svårt att få till stånd i praktiken. Tidsbrist medförde enligt barnhandläggarna att de inte alltid kunde besöka familjerna i hemmen, vilket var målet. Istället fick familjerna komma till dem på deras kontor. En sådan kontakt blev enligt barnhandläggarna mer formell och gjorde det svårare att rikta sig till barnen, vilket medförde att samtalen främst kom att föras med föräldrarna. Ett annat skäl till att barnhandläggarna främst talade med föräldrarna var att de ville respektera föräldrarnas mandat och ansvar för barnen. Det fanns dessutom en oro hos vissa barnhandläggare över att barnen skulle känna sig pressade om de fick frågor från dem.

Flertalet handläggare påtalade också att de upplevde befintliga riktlinjer runt barnperspektivet som vaga, vilket de ansåg försvårade deras arbete, inte minst genom att det egna handlingsutrymmet blev otydligt. Samtidigt hade barnhandläggarna många gånger ett ambivalent förhållningssätt till de asylsökande barnen och deras föräldrar; å ena sidan kunde de uttrycka att barnen inte borde få "för mycket" efter-

som det kunde ge felaktiga signaler om möjligheten till uppehållstillstånd. Å andra sidan framhöll de att tillgång till fritidsaktiviteter och annat kan vara det som avgör huruvida barn klarar av de påfrestande omständigheterna som asylprocessen innebär utan att drabbas av ohälsa.

Barnhandläggarna uttryckte att de ofta upplevde sig som "alibin" i organisationen, på så vis att kollegor kunde lägga över ansvaret för barnperspektivet på dem, snarare än att tillfråga dem som experter vilket egentligen var meningen. Deras kollegor hade i allmänhet andra prioriteringar än barnets bästa, påpekade de, och tycktes många gånger också osäkra på hur de skulle närma sig barn. De flesta barnhandläggare i studien upplevde sig ha en underordnad position inom Migrationsverket, vilket de kopplade till den låga status det har i samhället i stort att arbeta med barn. Däremot upplevde de sig ha en betydelsefull roll gentemot andra myndigheter, vilka de menade ofta hade bristande kunskaper om barn i asylprocessen och deras behov.

Barnhandläggarna hanterade de dilemman som mötte dem i deras arbete på olika vis. I likhet med andra byråkrater som har direktkontakt med klienter (jmf Lipsky, 1980) så fann de en rad "genvägar" i arbetet; till exempel avstod de som nämnts ofta från att besöka familjer i hemmen, och från att göra obligatoriska uppföljningar av barn och familjer. För att minska den emotionella bördan av vissa beslut kunde de även distansera sig från sina klienter samt tala om det egna handlingsutrymmet som mindre än det i praktiken var. Detta tycktes ibland resultera i att deras möjligheter att lyfta barns rättigheter minskade ytterligare. Det finns emellertid också flera exempel i materialet på hur barnhandläggare gjorde motstånd och tog parti för barn och familjer i ärenden som de, med egna ord, inte hade "rätt att blanda sig i".

Av intervjuerna framgår att barnhandläggarna har en svår position mellan motsäggelsefulla mål; de har som uppgift att ta tillvara barns rättigheter inom ramen för en verksamhet som har andra prioriteringar och därmed en begränsad mottaglighet för barnhandläggarnas perspektiv. För barnhandläggarna tycks det avgörande att ha ett starkt stöd från såväl enhetschefer som myndighetens ledning. Om inte detta finns så riskerar barnperspektivet att förbli marginaliserat i Migrationsverkets dagliga arbete.

Barn som "medföljare" – en studie om hur juridiska ombud representerar asylsökande barnfamiljer

Forskning visar att det i allmänhet är positivt för barn att delta i juridiska processer som berör dem. Samtidigt är det vanligt i sådana sammanhang att barn inte tillfrågas och att deras förmåga att delta ifrågasätts (se t.ex. Cashmore, 2003). Avhandlingens andra delstudie syftade därför till att undersöka hur juridiska ombud i arbetet med att företräda barn och deras familjer i asylprövningen förhåller sig till principen om barnets bästa och barns rätt att delta.

Studien är baserad på intervjuer med nio juridiska ombud som regelbundet representerade barnfamiljer i asylprövningen. Ombuden hade flera års erfarenhet även av andra juridiska områden, såsom familjerätt. Vid ett tillfälle genomfördes också en längre observation av ett möte mellan en barnfamilj och familjens juridiska ombud.

Enligt svenska regler ska asylsökande erbjudas juridisk representation redan i första instans, till skillnad från många andra länder i EU där asylsökande får tillgång till representation först vid ett överklagande. Det är Migrationsverket som utser ombuden, och även om det inte finns några formella kompetenskrav på dem förutom att de ska ha kunskap om asylrätt, så har de flesta ombud som anlitas numera en juridisk examen. Detta i syfte att säkra kvalitén på det bistånd som erbjuds asylsökande. Det vanligaste är att alla medlemmar i en barnfamilj får ett gemensamt ombud.

Samtliga ombud som deltog i studien betonade vikten av att etablera en förtroendefull relation till klienterna. Samtidigt tyckte de att detta ofta var svårt eftersom många asylsökande upplevdes vara osäkra på huruvida ombudet agerade självständigt i förhållande till Migrationsverket. Det är som nämnts myndigheten som utser ombuden och står för deras ekonomiska ersättning. Ombuden ansåg också att många asylsökande har orealistiska förväntningar på utfallet av asylansökan,

vilket kan medföra att ett ombud behöver dämpa överdrivna förhoppningar. Detta kan i sin tur påverka relationen och klienternas förtroende för representationen. Många ombud upplevde även att det var svårt att arbeta med tolk, eftersom de kände sig osäkra på om den information de fick genom tolken var korrekt återgiven.

För flertalet ombud var det inte självklart att tala med barnen i familjerna de företrädde; detta menade de berodde dels på tidsbrist, dels på att de endast hade möjlighet att träffa sina klienter på det egna kontoret vilket inte gav goda förutsättningar att prata med barn. Ombuden tycktes fokusera på barns förmodade sårbarhet snarare än deras kompetenser, och framställde dem främst som "medföljare" till föräldrarna. Allt detta tycktes bidra till ombudens uppfattning att barnen bäst företräddes av sina vårdnadshavare. Det fanns dock ett par ombud som var angelägna om att samtala med barnen i familjen, och som ansåg att barn ska ha samma rättigheter att berätta om sina erfarenheter som vuxna.

Ytterligare en anledning som ombuden kunde ange för att inte prata med barnen i familjerna var att de kunde uppleva barns deltagande som en risk; de var rädda för att barnen skulle säga saker, inte minst under förhör vid Migrationsverket, som skulle kunna vara till nackdel för familjens ärende. Av oro för att barnen skulle säga saker som kunde ligga familjen till last, kunde ombuden råda handläggare vid Migrationsverket att inte höra dem, vilket kan ha resulterat i att viktiga aspekter av barnens situation inte framkom. Det fanns också en rädsla för att barnen skulle känna sig pressade av handläggare, eller av sina föräldrar. Studien visar alltså på ett ambivalent förhållningssätt gentemot föräldrarna, som både anses vara de som bäst kan representera barnen, men också misstänks kunna pressa dem om detta kan gynna familjens ärende.

Det fanns dessutom en uppfattning hos flertalet ombud att barn i allmänhet saknar egna asylskäl, vilket tycktes bidra till ombudens beslut att inte prata med barnen. Detta kan ha resulterat i att barns asylskäl inte blev klarlagda. Ett dilemma för ombuden var samtidigt att de upplevde att "barnets bästa" hade marginell betydelse i asylprövningen; enligt samtliga ombud kunde detta avgöra utfallet endast i de fall ett barn var allvarligt sjukt. Att prata med barnen kunde därmed upplevas vara en felaktig prioritering utifrån den ringa tid ombuden hade på sig att fullgöra uppgiften.

Den slutsats som kan dras utifrån studien är att många ombud saknar kunskap om barns egna grunder för asyl, samt att asylsystemet är orienterat mot vuxna vilket medför att ombuden har begränsade möjligheter att lyfta barns erfarenheter. Tendensen att marginalisera barns utsagor tycks förstärkas av uppfattningen att barn bäst representeras av sina föräldrar. Barn och barns berättelser ansågs alltså "malplacerade" i asylprövningen, vilket kan ha resulterat i att eventuella asylskäl inte framkom i den juridiska processen.

Asylsökande barns aktörskap – strävan efter "normaliteten"

Avhandlingens tredje delstudie har de asylsökande barnens egna upplevelser och perspektiv i fokus. De intervjuer, samtal och deltagande observationer som ligger till grund för studien genomfördes i sydvästra Sverige under 2008–2010. Deltagarna bestod av tjugo barn, varav tio flickor och tio pojkar, från tio olika familjer. Barnen var 7–17 år gamla. De flesta familjer bodde i anläggningsboende, det vill säga i en lägenhet som hade erbjudits av Migrationsverket. Endast fem barn bodde i eget boende, vilket innebar att de var inneboende hos familj och vänner. Samtliga barn gick i skola, tio barn i ordinarie klass och tio i introduktionsklass.

Teoretisk inspiration hämtades bland annat från Sherry Ortner's arbete om aktörskap (2006), där hon nyanserar begreppet och relaterar det både till makt och meningsskapande. En central fråga i arbetet är alltså hur barnens aktörskap såg ut och hur det formades av de villkor som barn och familjer levde under som asylsökande. I studien identifieras ett antal sätt varpå barnen hanterade den ofta svåra situationen.

I likhet med avhandlingens tidigare delar pekar barnens utsagor på att det inte finns en självklar plats för unga människor i Migrationsverkets arbete. Barnen som deltog i studien berättade att de i allmänhet undvek att vara med på familjens möten med olika handläggare, eftersom de kände sig obekväma i kontakt med myndigheten; Migrationsverket beskrevs ofta som "en plats för vuxna". Samtidigt uttryckte

barnen att de tyckte barns deltagande var viktigt, och att de gärna hade deltagit om de hade upplevt att handledarna hade varit intresserade av att tala med dem. Resultaten ligger i linje med annan forskning som visar att barns rätt att delta kan få stå tillbaka för fokus på en uppfattad "sårbarhet" hos dem (se t.ex. Eriksson och Näsman, 2008).

Flertalet barn och familjer hanterade vardagen genom att inte prata om saker som de upplevde som svåra, eftersom de tyckte att de på så vis lättare kunde fokusera på det nya livet istället för det förflutna. Detta kunde innebära att man undvek att tala om plågsamma minnen såväl som de prövningar som nuet bar med sig, vilket i längden blev svårt för många barn, i synnerhet i de fall asylprocessen blev utdragen med avslag och överklaganden. Barnen blev påmindas om asylprocessen i kontakten med kamrater i liknande situationer, och hade önskat att de kunde tala med föräldrarna om sina erfarenheter. Ändå avstod många eftersom de tyckte det kändes svårt att ta upp ämnet i hemmet.

Ett annat tema som studien belyser är betydelsen av barns fantasi för deras möjligheter att hantera påfrestningarna som asylprocessen kan medföra. Till exempel berättade flera barn att de brukade fantisera om hur det vore att vara som "alla andra barn", och hur det skulle kännas när de fick uppehållstillstånd. Fantasi och dagdrömmar tycktes vara särskilt viktiga i tunga perioder, och barnen tog ofta hjälp av olika platser för att utveckla sina fantasier; de barn som bodde isolerat kunde uppleva att det var svårt att fantisera, medan barn som bodde i en större stad lättare kunde hitta ställen där de fick vara anonyma och kunde känna sig "glada och normala".

Eftersom barnen var de som snabbast lärde sig svenska och etablerade sig i det nya samhället så var det vanligt att de fick hjälpa sina föräldrar i kontakten med myndigheter. Barnen upplevde i allmänhet detta som något positivt, även om några av de äldre ungdomarna tyckte att de var tvungna att ta på sig uppgifter som föräldrarna borde kunna lösa på egen hand. Många föräldrar uttryckte att den nya situationen innebar en begränsning i föräldraskapet, på grund av språksvårigheter samt knappa ekonomiska tillgångar. Flera föräldrar mådde psykiskt dåligt och det var i sådana situationer vanligt att barnen försökte trösta och ta hand om sina föräldrar.

Precis som i andra undersökningar så framstår skolan som en mycket betydelsefull plats för barnen i den här studien. Skolan ger barnen möjlighet att lära sig språket, få kamrater, och förutsättningar att arbeta mot den "normalitet" som de eftersträvar. De flesta barnen arbetade hårt i skolan för att få bra betyg, eftersom de ville läsa på universitetet när de blev äldre. De hyste också förhoppningar om att bra studieresultat skulle förbättra familjens chanser att få uppehållstillstånd. För en del barn innebar skolan emellertid utanförskap och svårigheter att finna vänner, vilket barnen själva kopplade till att de bodde isolerat och inte kunde följa med vänner hem efter skolan. De trodde även att det kunde bero på att de inte hade råd att köpa likadana kläder och prylar som andra barn hade, vilket de menade fick dem att framstå som avvikande.

Mottagandesystemet har sedan 1990-talet gått mot en "normalisering" (SOU 2009:19, sid. 76, citattecken i original), med ambitionen att asylsökande ska ha tillgång till lämpligt boende i reguljära bostadsbestånd och kommunala tjänster som förskola, skola och sjukvård. Den "normalitet" som betonas på policynivå tycks mycket betydelsefull för asylsökande barn och något de själva aktivt eftersträvar genom sitt aktörskap. Det finns dock omfattande begränsningar för barnens möjligheter att leva som "andra barn", inte minst på grund av den ekonomiska utsatthet som präglar tillvaron som asylsökande.

Barnperspektivet som retorik

Avhandlingen visar att det är svårt för olika aktörer att tillämpa ett barnperspektiv inom ramen för asylprocessen, trots att de riktlinjer och bestämmelser som finns är ambitiösa. I likhet med tidigare forskning visar studien på en betydande klyfta mellan policy och praktik, som dels har sin grund i resursbrist och organisatoriska begränsningar, dels i den motsättning mellan olika principer som präglar området. Barnperspektivet, med fokus på barnets bästa och barns rätt att delta, är en sådan princip, som är tydligt underordnad en annan grundsats, nämligen statens intresse av att upprätthålla en reglerad invandring (se t.ex. regeringens prop. 2004/05: 170). Avhandlingen visar hur konflikten mellan dessa principer tar sig uttryck i

Migrationsverkets dagliga arbete, där olika aktörer har att hantera denna motsättning och på så vis skapar policy. Det var till exempel vanligt att tjänstemän närmade sig oförenliga principer som om de inte vore motsägelsefulla, vilket ofta kunde ske genom att legitimera en restriktiv linje med hänvisning till barnets bästa. Till exempel kunde mottagningshandläggare vid Migrationsverket vara tveksamma till att bevilja familjer medel ur kategorin "särskilda bidrag", som är avsedda att täcka sådana behov som inte kan tillgodoses av dagersättningen asylsökande får. Flera handläggare menade att en alltför "generös" linje kunde ge fel signaler till barnen och skapa orimliga förhoppningar om uppehållstillstånd. Att begränsa familjernas möjligheter till ett "normalt" liv (en restriktiv linje) var alltså, enligt denna logik, ett sätt att värna barnen. Utifrån avhandlingen kan slutsatsen dras att de organisatoriska, men framförallt politiska, förutsättningar som råder medför att barnperspektivet i asylprocessen får en begränsad praktisk betydelse och främst fyller en retorisk funktion. Studien visar även att barnen, genom sin strävan efter ett normalt liv med meningsfulla aktiviteter, aktivt medverkar till att genomföra mottagarlandets policy. Det är alltså barnen själva som framstår som de främsta företrädarna för ett barnperspektiv i asylprocessen.

Referenser

Andersson, H. E., Ascher, H., Björnberg, U., & Eastmond, M. (Red.). (2010). Mellan det förlutna och framtiden: Asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande. Göteborg: CERGU.

Çelikaksoy, A. & Wadensjö, E. (2015). Unaccompanied minors and separated refugee children in Sweden: An outlook on demography, education and employment. IZA Discussion Paper No. 8963

Coffey, G. (2003). The credibility of credibility evidence at the Refugee review tribunal. *International Journal of Refugee Law*, 15, 377- 417.

Crawley, H. (2011). Asexual, apolitical beings: The interpretation of children's identities and experiences in the UK asylum system. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37, 1171-1184.

Feijen, L., & Frennmark, E. (2011). Kvalitet i svensk asylprövning: En studie av Migrationsverkets utredning av och beslut om internationellt skydd. Stockholm: UNHCR.

Griffiths, M. (2012). Vile liars and truth distorters: Truth, trust and the asylum system. *Anthropology Today*, 28(5), 8-12.

Hammersley, M., & Atkinson, P. (2007). *Ethnography: Principles in practice* (3 rev. uppl.). New York: Routledge.

Kohli, R. (2006). The sound of silence: Listening to what unaccompanied asylum-seeking children say and do not say. *The British Journal of Social Work*, 36, 707-721.

Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.

Lundberg, A. (2011). The best interests of the child principle in Swedish asylum cases: The marginalization of children's rights. *Journal of Human Rights Practice*, 1, 49-70.

Migrationsverket. (2007). Beslut om riktlinjer för arbetet med mottagande av barn och deras familj för att säkerställa ett enhetligt mottagande. VC asyl 36/2007. Norrköping: Migrationsverket

Migrationsverket (2011). Policy för Migrationsverkets arbete med barn. GDA nr 6/2011. Norrköping: Migrationsverket.

Nilsson, E. (2007). Barn i rättens gränsland: Om barnperspektiv vid prövning om uppehållstillstånd. Uppsala: lustus.

Ortner, S. B. (2006). *Anthropology and social theory: Culture, power and the acting subject*. London: Duke University Press.

Regeringens proposition 2004/05:170. Ny instans- och processordning i utlännings- och medborgarskapsärenden. Hämtad från http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Propositioner-och-skrivelser/Ny-instans--och-processordning_GSo3170/

Schiratzki, J. (2000). The best interests of the child in the Swedish Aliens Act. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 14, 206–25.

SOU 2009:19. Aktiv väntan- asylsökande i Sverige. Hämtad från <http://www.regeringen.se/contentassets/086909f6828f4f40a4bd3ea86a5a4bfb/aktiv-vantan--asylsokande-i-sverige-sou-200919>

3. Barnen i migrationsprocessen – vad vet vi och vilka slutsatser kan vi dra?

Gunilla Jarkman Björn

Introduktion – flyktingbarn och familjer

Det finns mer än 65 miljoner flyktingar och fördrivna människor i världen varav hälften är barn (United Nations High Commissioner for Refugees 2016). För flyktingbarn och deras familjer är det en enorm utmaning och en svår situation att fly från sitt hemland, till ett nytt samhällssystem där de måste anpassa sig och återfå en känsla av sammanhang.

Under 1990-talet kom många flyktingfamiljer till Sverige. De flesta hade flytt från kriget i Bosnien och Hercegovina, som pågick mellan 1992 och 1995. Under den perioden fick ca 50 000 personer därifrån permanent uppehållstillstånd i Sverige (Migrationsverket 2013).

Denna text är en sammanfattning av avhandlingen *Refugee Children and Families; Psychological Health, Brief Family Intervention and Ethical Aspects* (Jarkman Björn 2013). Genom att fokusera på flyktingfamiljer som fått permanent uppehållstillstånd i Sverige i samband med kriget i Bosnien och Hercegovina var syftet med avhandlingen att undersöka föräldrars och barns samstämmighet gällande barnens psykiska hälsa, samt att analysera barnens psykiska hälsa före och efter en

intervention med familjeterapi. Ett annat syfte var att utforska komplexiteten hos olika familjemedlemmars erfarenheter och uppfattningar gällande livet före kriget, under kriget och flykten, samt det nya livet i Sverige.¹

Intervjuer och psykologisk testning av barn

Forskningsprojektet innefattade tretton familjer som inte tidigare haft kontakt med barn- och ungdomspsykiatri. Familjerna tillfrågades om att delta i studien av en sjuksköterska i samband med rutinmässig hälsokontroll eller av socialsekreterare i den kommun där de bodde. Alla föräldrar i studien hade arbeten utom en person som studerade, det vill säga ingen av föräldrarna var arbetslös. I varje familj var minst ett av barnen mellan fem och tolv år. För de barn som bedömdes av psykolog före och efter familjesamtal var medelåldern vid ankomsten till Sverige fyra och ett halvt år. Familjerna hade varit i Sverige i medeltal fyra år när första intervjun gjordes.

Data samlades in genom intervjuer med föräldrar om familjens bakgrund och aktuella situation, och om deras barns psykiska hälsa genom "Symptom- och beteendevurdering" samt psykologisk testning av barnen i form av lek i sandlåda—Ericametoden, en väl beprövad ickeverbal metod för yngre barn. Gällande bakgrundsfaktorer ställdes frågor om bland annat familjens sammansättning, närhet till kriget, hur de flydde från kriget, och om de hade blivit separerade från familjemedlemmar.

Föräldrarna blev under "Symptom- och beteendevurdering" tillfrågade om barnen hade något eller några av 33 olika symptom t.ex. sömnproblem, kroppsliga besvär och aggressivitet. Varje symptom bedömdes, enligt en speciell skala, om det var inom eller utom normalspannet.

För att bedöma barnens psykiska hälsa användes Ericametoden, en psykologisk projektiv testmetod (Harding 1969; Danielsson 1986; Sjolund 1981) som genom-

förs av specialiserade psykologer, och som kan användas både för diagnostik och terapi. Metoden, med rötter i World-Technique (Lowenfeld 1950), är värdefull att använda för att få information om tankar och känslor, speciellt hos små barn. Med andra ord kan metoden med fördel användas för att få information om barnens psykiska hälsa utifrån barnets eget perspektiv.

I Ericametoden finns 360 miniatyrleksaker från tio olika kategorier; soldater, cowboys och indianer; människor; vilda djur; tama djur; fordon; krigssaker; byggnader; staket och trafiksignaler; träd; och föremål inomhus som t.ex. möbler. Barnen ombeds, av psykologen, att bygga vad de vill i en sandlåda. Det vanligaste tillvägagångssättet inom Ericametoden är att göra tre skilda bedömningar, en vid varje av tre (ca 45 minuter långa) tillfällen där barnet bygger i sandlådan. Den slutgiltiga scenen i sandlådan fotograferas och bedömningen görs efter en standardiserad mall. Psykologen gör också noteringar om barnens beteenden och hur de bygger och leker under sessionen. Bedömningar kategoriseras i normal och icke normal. Fotografier och noteringar blev också bedömda i detta forskningsprojekt av en oberoende psykolog som inte visste i vilken ordning de tre sandlådorna för varje barn var gjorda. Bedömningar med klassificering vilka som var normala eller ej av leken i sandlådorna var i överensstämmelse till nästan 80 % mellan psykologen som utförde den psykologiska testningen och den oberoende psykologen.

I en del av forskningsprojektet (Jarkman Björn et al. 2011) undersöktes 13 barn med Ericamaterialet och jämfördes med en referensgrupp, från en annan studie, bestående av 80 svenska barn från fyra olika grundskolor i Stockholmsområdet med jämn köns- och åldersfördelning (Olsson 2006). I en annan del av projektet gjordes en jämförelse av Ericamaterialet från tio av de 13 barnen före och efter en intervention med familjesamtal, kompletterat med intervjuer av föräldrarna (Jarkman Björn et al. 2013). Familjesamtalen var en kortare form av familjeterapi på tre samtal genomförda av två familjeterapeuter. Alla dessa samtal videoinspelades och kom att utgöra en tredjedel av forskningsprojektet där nio av dessa sessioner transkriberades och analyserades med en metod som kallas riktad innehållsanalys (Jarkman Björn et al. 2013). Riktad innehållsanalys är en forskningsmetod för att klassificera stora mängder text till ett antal kategorier för att ge en systematiserad kunskap och förståelse av det fenomen som studeras.

Betydelse av icke-verbal undersökningsmetod och familjesamtal

Avhandlingens huvudresultat är att de undersökta flyktingbarnens psykiska hälsa var sämre än vad föräldrarna gav uttryck för och sämre än den svenska referensgruppen. De undersökta barnens psykologiska välbefinnande mätt med Ericametoden förbättrades efter tre professionella familjesamtal.

Studien visar att föräldrarnas skattning av sina barns psykologiska hälsa utifrån intervju gällande symptom och beteende inte var i överensstämmelse med fynden i de psykologiska testningarna med Ericametoden. Majoriteten av föräldrarna var nämligen helt omedvetna om barnens psykologiska problem som visade sig i psykologbedömningarna. Studien visar även att det var högre frekvens icke-normala sandlådor (Ericametoden) i denna grupp flyktingbarn än i den svenska referensgruppen. Detta tyder på sämre ett psykologiskt välbefinnande hos de undersökta flyktingbarnen jämfört med både föräldrarnas bedömning och den svenska referensgruppen. Icke-normala sandlådor bestod av dels C-sandlådor (clinical world), dels R-sandlådor (re-enacting world). C-lådor visar en kaotisk värld, bisarra grupperingar eller helt instängda världar. Kriterier för R-låda är fyra stycken varav tre ska ingå för att kallas R-låda. I R-låda ingår dramatisering, repetition av teman, förhöjd arousal under byggandet och en intensiv önskan att förmedla och dela sin inre värld med den vuxne (Almqvist och Brandell-Forsberg 1995; Bodén 2012).

I familjesamtalen med flyktingfamiljerna fokuserades det på varje individ i familjen inklusive barnen. Studien visar att de undersökta barnens psykiska mående förbättrades efter tre professionella familjesamtal i den bemärkelsen att majoriteten av sandlådorna var normala vid bedömningen enligt Ericametoden. Flera av flyktingbarnen visade mer av vad som kan tolkas som konflikter gällande vad de byggde i sandlådan och hur de agerade efter familjesamtalen än före dessa samtal, vilket kan tolkas som att de visade mer normala känslor efter interventionen - de hade lättare att uttrycka både negativa och positiva känslor.

Analysen av familjesamtalen visade att de inblandade familjerna hade levt normala liv i hemlandet, liknande andra familjer i sin omgivning, och att familjerna hade en

känsla av sammanhang innan kriget. Det livet förändrades då kriget bröt ut, och efter att de flytt till Sverige började de ett nytt liv och försökte hitta ett nytt sammanhang i ett nytt land. Vad som även tydligt framkom i analysen av familjesamtalen var att barnen hade haft mindre tidsutrymme med färre talade ord än föräldrarna även fast fokus för samtalen inkluderade alla i familjen. En tolkning av det är att det är en tradition att vuxna pratar mer med varandra än med barn. Studien pekar dock på att familjesamtalen bidrog till att familjemedlemmarna skapade en gemensam familjehistoria för att lättare gå vidare i integrationsprocessen tillsammans.

Familjesamtalen synliggjorde även den komplexitet som omgärdar familjemedlemmars upplevelser av livet före kriget, under kriget, vid flykten och det nya livet i Sverige. Analysen visar på tre huvudkategorier: "Vardagslivet hemma", "Krigets påverkan på vardagslivet" och "Det nya livet." De tre huvudkategorierna kunde sedan bli indelade i ytterligare tio underkategorier: Familjen, arbete och skola/förskola, kriget, flykten, reflektioner, sysselsättning, hälsa, släktingar och vänner, en begränsad framtid, samt övergång till det nya livet. Det fanns inom familjerna gemensamma upplevelser av t.ex. kriget som förändrade hela deras tillvaro, men också unika erfarenheter, tankar och känslor som skiljde sig mellan olika familjemedlemmar, vilket kom fram vid analys av ovanstående kategorier. Både vuxna och barns upplevelser, tankar och känslor är viktiga. Man bör fokusera på att även ta reda på mindre barns känslor och upplevelser som inte alltid kan uttryckas verbalt. Denna studie visade betydelsen av att lyfta fram och synliggöra barns, föräldrars och syskons individuella perspektiv för att förstå komplexiteten i familjesystem, samt att familjeinterventioner är av värde för flyktningbarn och familjer, även om barnen inte uppvisar synliga psykologiska problem.

Avslutande diskussion

Det har i en kunskapsöversikt om integration och folkhälsa lyfts fram behovet av att fokusera på vad som främjar hälsa snarare än att betona riskfaktorer för ohälsa (Lindencrona, et al 2006). Genom att fokusera på vad som främjar hälsa kan nyanlända hjälpas att göra problemen de möter begripliga och hanterbara. Studier av

vuxna flyktingar har visat på att betydelsen av vad som händer *efter* migrationen är stor för flyktingars välmående. Till exempel i en studie av krigsskadade vuxna flyktingar som upplevt extrema trauman i sina hemländer visade resultaten att för välbefinnande och social integration under de första två åren var livsomständigheter och händelser relaterade till den nuvarande situationen, "här och nu", viktigare än traumatiska bakgrundsfaktorer (Hermansson 1996). I en annan studie undersöktes bosniska krigsfångar som kommit till Sverige och där framkom att den viktigaste faktorn för deras välbefinnande var huruvida deras familj och nära släktingar var återförenade eller inte, och om de visste vad som hänt med deras familjemedlemmar (Björn och Eriksson 1993). Kulturella faktorer och sammanhanget, kontexten, kan ha betydelse för hur psykisk ohälsa uppkommer, hur patienten förmedlar sina symptom och även hur detta påverkar sättet att söka hjälp och få behandling (Bäärnhielm 2014).

Den viktigaste faktorn som kortsiktigt bestämmer hur barnen reagerar är traumatiska upplevelser innan ankomsten, medan ett stressfullt liv i exil verkar vara den viktigaste faktorn som påverkar barnens förmåga att återhämta sig efter traumatisering enligt Montgomery (2011), som också lyfter fram att kvaliteten av familjeliv tycks vara viktigt för både kortsiktig och långsiktig psykisk hälsa.

Ofta befinner sig olika familjemedlemmar i olika faser i migrationsprocessen där föräldrar till en början kan känna en lättnad över att ha lämnat ett krigsområde och kommit i säkerhet, medan det för barn kan bli svårt när de inser att de lämnat sitt hem, kompisar och leksaker som de fäst sig vid (Angel och Hjern 2008; Bustos och Ramos-Ruggiero 1984). Senare, om familjen får uppehållstillstånd, kan det bli tvärtom att föräldrarna får svårt med språket, svårigheter att skaffa vänner och arbete medan barnen kan må bättre genom att snabbare lära sig språket, gå i skolan och få vänner. Flyktingbarnen i denna studie hade permanent uppehållstillstånd, vilket gjorde att familjerna visste att de skulle fortsätta leva i Sverige.

Att, som avhandlingen synliggjort, barn kan ha psykologiska problem utan att visa det utåt, kan bero på flera omständigheter. En orsak kan vara att barn tenderar att skydda sina föräldrar genom att inte visa att de har problem för att på så sätt undvika att föräldrarna blir ledsna. En annan orsak kan vara att föräldrarna själva

är eller har varit i en krissituation efter egna upplevda traumatiska händelser och därför har svårt att orka hantera sina barns problem. Ytterligare en orsak kan vara att man i vissa familjer har en strategi att inte prata om problem, vad som kommit att kallas conspiracy of silence (Almqvist och Broberg 1997). Föräldrar i sådana familjer undviker helt enkelt att prata om svårigheter. De kan t.ex. ha uppfattningen att verbalisering av problem kan vara ett hinder för normalisering av tillvaron och möjligheterna att se framåt. Internaliserande symptom hos barnen, till exempel oro och ångest, är svårare för föräldrar att upptäcka än externaliserande symptom som aggressivitet, vilket också kan bidra till att föräldrar inte uppfattar sina barns psykiska problem.

Även i tidigare forskning har man visat skillnader mellan bedömningar som är baserade på information från föräldrar jämfört med information från barnen själva (Almqvist och Brandell-Forsberg 1997; Rousseau och Drapeau 1998) vilket ytterligare understryker betydelsen av att inkludera barnens perspektiv i en familjebedömning. Icke verbala metoder, som Ericametoden, blir då, som tidigare nämnts, värdefulla att använda för yngre barn när intervjuer är svåra att genomföra.

Att föräldrarnas bedömningar av barnens psykiska hälsa stämde dåligt överens med resultaten av de psykologiska bedömningarna av de undersökta barnen understryker betydelsen av att både ta reda på hur föräldrarna upplever barnens psykiska hälsa och göra individuella bedömningar av barnen. Man kan vid användning av sandlådemetoder på yngre barn invända att det finns kulturella skillnader gällande hur barn använder leksaker. Psykologen i forskningsprojektet noterade dock att de undersökta barnen agerade som om de var bekanta med leksakerna på motsvarande sätt som svenska barn.

Avhandlingen kunde påvisa att den psykologiska hälsan hos majoriteten av barnen i studien förbättrades efter tre professionella familjesamtal. Även om studien omfattade ett litet material framkom ändå en statistiskt signifikant förbättring. Detta ligger i linje med tidigare studier i Sverige som också pekar på positiva effekter, rapporterade av flyktingarna själva, efter familjebehandling (Alinder et al. 1998).

Det är hälsofrämjande att rutinmässigt samla familjer och låta dem berätta om livet före kriget, under kriget, flykten och den aktuella situationen, och knyta ihop deras

berättelse till en gemensam familjehistoria för att lättare kunna bemöta, stötta och göra behandlingsinsatser. Insatser som dessa underlättar stöttning av flyktingfamiljer i deras anpassning till ett nytt land med en ny kultur och hjälper flyktingfamiljer att återfå en känsla av sammanhang. Vidare kan familjesamtal gagna både barn och familjer och bör därför användas oftare även om barnen inte öppet visar symptom.

Syftet med familjesamtal är att skapa en för familjen gemensam plattform för att få kraft och energi att starta ett nytt liv i en ny kultur. För att kunna hantera komplexiteten och dynamiken i familjer som kommer från krigszoner måste barns och föräldrars individuella perspektiv lyftas fram och bli en del av familjens gemensamma historia. Om någon av familjemedlemmarna hade svåra traumatiska upplevelser, som professionellt måste bearbetas, så var inte intentionen i denna studie att detta skulle fördjupas i familjesamtalen. Enskilda individers traumabehandling lämpar sig sällan i familjesamtal utan bör hanteras i individuella samtal.

Baserat på tidigare kunskap och erfarenhet vet man att det oftast är lättare att prata om vad man varit med om när en person som inte själv är känslomässigt berörd håller i samtalet. Barn kan fantisera och kan lätt ta på sig skuld för saker de inte har kunnat påverka. I sådana fall är det lämpligt att ha gemensamma och strukturerade samtal om upplevelser för att komma till rätta med barnens fantasier och avlasta deras eventuella skuld känslor. Vidare är det viktigt att tänka på kulturella skillnader och att inte forcera samtalet, utan vara lyhörd för vad och hur samtalet ska föras där föräldrar och barn i olika åldrar är med.

Resultaten i denna studie tyder på att samhället skulle vinna på att rutinmässiga familjesamtal ledda av professionella personer genomförs. Fördelen med att göra rutinmässiga satsningar på dessa grupper i ett tidigt skede är att det är större chans att upptäcka, förebygga och förhindra framtida psykisk ohälsa. Ett strukturellt och organisatoriskt dilemma uppstår när många familjer samtidigt behöver stöttning i samband med stora flyktingströmmar med olika behov. Merarbetet med rutinmässiga familjesamtal ska vägas mot risken för utvecklande av framtida psykiskt och kroppsligt lidande för många individer vilket kan påverka samhället långsiktigt på olika nivåer, inklusive framtida ekonomiska kostnader.

En kontinuerlig utbildningssatsning inom flyktingmottagandet kring genomförande av familjesamtal med fokus på flyktingbarn och flyktingfamiljer, inklusive användande av tolk, rekommenderas för att kunna genomföra rutinmässiga familjesamtal. Baserat på avhandlingens data kan man dra slutsatsen att icke-verbala metoder för yngre barn bör övervägas, och att ett helhetsperspektiv av hur man bäst stöttar flyktingbarn och deras familjer, med Barnkonventionen som grund (United Nations General Assembly 1989), måste finnas med vid alla beslut.

Referenser

Alinder, B., L. Ralphsson., K. Bjar., L. Wessman och E. Lindfors (1998) *Det handlar om möten. Samtal med flyktingfamiljer i Skultuna 1995-1996*. Garnisonstryckeriet, Stockholm.

Almqvist, K. och M. Brandell-Forsberg (1995) Iranian Refugee Children in Sweden: Effects of Organized Violence and Forced Migration on Preschool Children. *American Journal of Orthopsychiatry*, 65, 225-237.

Almqvist, K. och M. Brandell-Forsberg (1997) Refugee Children in Sweden: Posttraumatic stress Disorder in Iranian Preschool Children Exposed to Organized Violence. *Child Abuse and Neglect*, 21, 351-366.

Almqvist, K. och A. Broberg (1997) Silence and Survival: Working with Strategies of Denial in Families of Traumatized Pre-school Children. *Journal of Child Psychotherapy*, 3, 417-435.

Angel, B. och A. Hjern (2008) *Att möta flyktingar*. Studentlitteratur, Lund.

Beauchamp, T. och J. Childress (2009) *Principles of Biomedical Ethics*, 6th edition. Oxford University Press, New York.

Björn, Å. och T. Eriksson (1993) Frigivna bosniska krigsfångar. Stor risk för post-traumatiska symtom. *Läkartidningen*, 90, 2305-2308.

Bodén, C. (2012). Brief report: Psychological Evaluation of Refugee Children; Contrasting Results from Play Diagnosis and Parental Interviews. *Mellanrummet*, nr 26, 86-88.

Bustos, E. och L.R. Ruggiero (1984) *Exilungdomars frigörelseprocesser*. Delrapport 2, Projekt latinamerikanska ungdomar i Stockholms län. Stockholms läns landsting. Sociala nämnden.

Bäärnhelm, S. (2014) *Transkulturell psykiatri*. Natur och Kultur, Stockholm

Cederblad, M. och B. Höök (1986) Epidemiologisk studie i Östergötland. Vart sjätte barn har psykiska störningar. *Läkartidningen*, 12, 953-959.

Danielsson, A. (1986) *Att bygga sin värld, handbok i Erica-metoden*. Psykologiförlaget, Stockholm.

Harding, G. (1969) *Leken som avslöjar. Orientering i lekdiagnostik*. Stockholm: Natur och Kultur, Stockholm.

Hermansson, A-C. (1996) *War-wounded refugees. A Prospective Study of Well-being and Social Integration*. Doktorsavhandling, Institutionen för samhällsmedicin, Linköpings universitet.

Jarkman Björn, G. och Å. Björn (2004) Ethical Aspects when Treating Traumatized Children and their Families. *Nord J Psychiatry*, 58, 193-198.

Jarkman Björn, G. (2005) Ethics and Interpreting in Psychotherapy with Refugee Children and Families. *Nord J Psychiatry*, 59, 516-521.

Jarkman Björn, G., C. Bodén., G. Sydsjö och P. A. Gustafsson (2011) Psychological Evaluation of Refugee Children: Contrasting Results from Play Diagnosis and Parental Interviews. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 16, 517-534.

Jarkman Björn, G., C. Bodén., G. Sydsjö och P.A. Gustafsson (2013) Brief Family Therapy for Refugee Children. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families* 21 (3), 272-278.

Jarkman Björn, G., P.A. Gustafsson., G. Sydsjö och C. Berterö (2013) Family Therapy Sessions with Refugee Families; a Qualitative Study. *Conflict and Health*, 7:7.

Jarkman Björn, G. (2013) *Refugee Children and Families; Psychological Health, Brief Family Intervention and Ethical Aspects*. Doktorsavhandling, Institutionen för klinisk och experimentell medicin, Linköpings universitet.

Lindencrona, F., S. Ekblad och K. Johansson Blight (2006) *Integration och folkhälsa: en kunskapsöversikt*. Integrationsverket, Norrköping.

Lowenfeld, M. (1950) The Nature and Use of the Lowenfeld World Technique in Work with Children and Adults. *Journal of Psychology*, 30, 325-331.

McFarlane, J.W., L. Allen och M.P. Honzik (1954) *A Developmental Study of the Behavior Problems of Normal Children between Twentyone Months and Fourteen Years*. University of California Press, Berkeley & Los Angeles.

Migrationsverket. (2013) "Beviljade uppehållstillstånd 1980-2012". <http://www.migrationsverket.se/download/18.478d06a31358f988845800010286/tab3.xls> (2013-08-23).

Montgomery, E. (2011) Trauma, Exile and Mental Health in Young Refugees. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 124, 1-46.

Olsson, U.F. (2006) *2000-talets barn bygger i sandlådan. Normering av Ericametoden*. Ericastiftelsen och Mareld.

Rousseau, C. och A. Drapeau (1998) Parent-child Agreement on Refugee Children's Psychiatric Symptoms: A Transcultural Perspective. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 37, 629-636.

Sjolund, M. (1981) Play-diagnosis and Therapy in Sweden: the Erica-method. *Journal of Clinical Psychology* 37, 322-325.

United Nations General Assembly (1989). *Convention on the Rights of the Child*. United Nations, New York.

United Nations High Commissioner for Refugees UNHCR (2016). "Global forced displacement hits record high". www.unhcr.org/news/latest/2016/6/5763b65a4/global-forced-displacement-hits-record-high.html (2017-07-01)

Slutnoter kapitel 3.

1. Avhandlingen lyfter även fram vikten av att i hanterande och behandling av flyktingbarn och deras familjer, liksom i forskning, analysera basala etiska principer som autonomi, icke skada, göra gott, samt rättvisa. Dessa fyra biomedicinska etiska principer är hämtade från en modell av Beauchamp och Childress (2009). Detta kan analyseras på ett strukturerat sätt utifrån varje enskild person och varje berörd aktörs perspektiv (Jarkman Björn och Björn 2004; Jarkman Björn 2005).
2. En undersökningsmetod utarbetad av McFarlane, et al. (1954) och reviderad av Cederblad och Höök (1986).

4. Inkludering och exkludering – nyanlända elevers vardag i en gymnasieskola

Anna Åhlund

Inledning

Nyanlända och utbildning med fokus på språk- och skolprestationer är i en samhällelig kontext starkt ideologiska och politiska frågor eftersom de snuddar vid prioriteringar av resurser i flera politiska fält. De politiska prioriteringarna finns inbäddade i statliga och kommunala policys, styrdokument och diskuteras flitigt i media. Utbildning är inte bara en fråga om ämneskunskaper och färdigheter, utan också om såväl personlig utveckling som framtida deltagande på en svensk arbetsmarknad och i samhället i stort. Nyanlända elever har under de senaste åren utgjort en växande grupp i svenska skolor. Det har motiverat att undersöka nyanlända elevers lärandeprocesser, och hur dessa villkoras, mer djupgående.

Den här texten sammanfattar slutsatser från avhandlingen *Swedish as multiparty work – Tailoring talk in a second language classroom* (Åhlund 2015). Ett centralt antagande i studien är att framgångsrikt lärande sker som en aspekt av deltagande i, och formande av, en kollektiv och produktiv verksamhet – i en ”praktikgemenskap” (Lave & Wenger 1991). Avhandlingen utgår från att interaktion är grundläggande för hur den sociala världen konstrueras och hur identiteter förhandlas och (om) skapas i interaktion (Duranti & Goodwin 1992). Intresse riktas mot de resurser och kompetenser som människor använder för att lyckas organisera, producera och därmed delta i social interaktion såsom samtal. Avhandlingen undersöker hur

nyanlända elever med relativt begränsade färdigheter i det svenska språket agerar som deltagare i flerpartssamtal i en klassrums- och skolgemenskap.

Samtal äger rum i en kontext. Utifrån antagandet att en samhällelig kontext produceras i och genom deltagarnas språkliga handlingar och sociala aktiviteter, kan vi genom att studera tal och samtal därmed också lära oss något om samhället i stort. Det innebär att språklärande som sker inom ett språkintruktionsprogram relateras till elevers "sociala inskolning" i och med skapande av institutionella ramar för deltagande i en miljö. Att lära sig vara "nyanländ elev" kan då förstås som en komplex process där identiteter, kulturer och maktförhållanden förhandlas, snarare än bara handla om att tillägna sig förutbestämda kunskaper eller kompetenser.

Eftersom avhandlingen publicerades 2015 är det lämpligt med några inledande kommentarer på utvecklingen sedan dess. I juni 2016 infördes lagen om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige (2016:752), vilken skärpte kraven på att en person ska kunna försörja sig för att kunna beviljas en förlängningsprövning av uppehållstillstånd. Året efter beslutade riksdagen om kompletteringar av lagen (2016/17:SfU19), som bland annat innebär en möjlighet till längre tidsbegränsade uppehållstillstånd för studier på gymnasienivå. De nya bestämmelserna gäller från 1 juni 2017 och har alltså trätt i kraft efter att avhandlingen som denna text sammanfattar publicerades. Resultaten i avhandlingen aktualiseras dock i ett delvis nytt ljus genom villkoren i lagen och kompletteringarna av den. Därför diskuteras avhandlingens resultat här även i relation till dessa nya politiska och juridiska ramar för nyanländas utbildning.

Enligt skollagen har alla barn och ungdomar mellan 3 och 18 år som är bosatta i Sverige rätt till barnomsorg och utbildning (Skollagen 2010:800). Asylsökande ungdomar har rätt till gymnasieutbildning om studierna har påbörjats före 18 års ålder (Skollagen 2010:800, 29 kap, 3§) och i de flesta fallen erbjuds dessa elever ett språkintruktionsprogram i vilket de får intensiv språkundervisning i svenska som andraspråk och i andra kärnämnen, samt studievägledning på sitt första språk. Syftet med språkintruktionsprogrammet är att det ska vara förberedande för fortsatt gymnasie- eller universitetsutbildning, eller annan högre utbildning, och i förlängningen för det svenska samhället i stort.

Studiens deltagare och metod

Barn och ungdomar som nyligen migrerat till Sverige omtalas ofta som en homogen grupp och inte sällan utifrån ett bristperspektiv när det gäller exempelvis skolresultat och integrationsfrågor. Inom akademien såväl som i svensk utbildningspolicy är ”nyanlända” en social kategori som används om elever som levt i Sverige under som mest fyra år och som är nybörjare i den svenska skolan (Bunar 2010). Skolverket definierar exempelvis nyanlända som: ”elever som inte har svenska som modersmål och inte heller behärskar det svenska språket, och som anländer nära skolstarten eller under sin skoltid i grundskolan, gymnasieskolan eller motsvarande skolformer” (2008). I själva verket handlar det om en mycket heterogen grupp med vitt skilda migrationskäl, bakgrunder och livssituationer.

Att utforska lärare och elevers egna handlingar och samspel i en skolkontext kräver en metod som innebär att forskaren observerar och dokumenterar deltagarnas vardag. Avhandlingen bygger på ett fältarbete som utfördes under en termin i en gymnasieskola i Mellansverige. I studien deltog en klass bestående av tio elever, från åtta olika länder, fyra världsdelar, i åldrarna 16 till 19, och en lärare behörig i att undervisa i svenska som andraspråk. Flera av eleverna var flerspråkiga. Några av eleverna var medföljande till vårdnadshavare som migrerat på grund av arbete, andra till en förälder som träffat en partner bosatt i Sverige. Några av eleverna var tillsammans med sina vårdnadshavare asylsökande, och ett par elever var asylsökande ensamkommande från krigsdrabbade områden.

Även om alla elever hade minst nioårig utbildning, och tre hade gått ut motsvarande gymnasiet innan de migrerade till Sverige, fanns det variationer i deras skolbakgrund, inte minst vad gäller erfarenheter från olika utbildningssystem och därmed deras syn på vad utbildning är och bör vara. Gemensamt för eleverna var att de vid terminens början levt i Sverige i som längst sex månader och att de hade deltagit i undervisning i svenska som andraspråk i någon form under den perioden. Samtliga elever ansågs ”ha god progression i det svenska språket”. Klassens elever var i samma ålder som skolans övriga elever, men undervisningen omfattade kärnämnen i årskurs nio.

Analyserna i avhandlingen är baserade på videoinspelade klassrumssamtal i svenska som andraspråk samt på deltagande observationer och informella samtal i och utanför klassrummet.

Inkluderande aktiviteter kan ge exkluderande effekter

Genom att i klassrumssamtalen producera och tolka varandras yttranden återkommer eleverna ständigt till frågan ”vad pågår här?” (Goffman 1974) och skapar därmed en gemenskap i vilken de hanterar både lärande och förväntningar, sina egna och skolans. Men trots att de flesta av eleverna i studien strävar efter att göra exakt vad som förväntas av dem – att anpassa sig till skolsystemet för att lära sig det svenska språket och kvalificera sig för vidare utbildning och att passera som ”vanlig elev” – bemöts de regelbundet som ”elever med etnicitet” som har kunskapsbrister.

Eftersom det som uttrycks alltid är kopplat till det som *inte* kan sägas eller göras (Cameron & Kulick 2003) tar analyserna hänsyn till hur eleverna tilltalas av varandra och personal, hur de svarar i social interaktion, vilka ämnen och upplevelser som de uppmuntras att prata om, eller inte prata om. I avhandlingen dokumenteras hur skolans aktiviteter ibland är paradoxala i den meningen att de fungerar som både inkluderande och exkluderande och därmed producerar institutionella identiteter som ”vanlig elev”, ”andraspråkselev” eller ”språkin introduktionselev” (med etnicitet) (Åhlund & Jonsson 2016). Här sammanfattas två exempel på detta:

I gränslandet

Under förberedelser för det nationella provet läser och diskuterar eleverna bland annat häftet *I gränslandet* som består av olika genretexter. Titeln öppnar för olika associationer, erfarenheter och identitetspositioner. I klassrumssamtalet uttrycker en av eleverna att vara tonåring som ett exempel på att befinna sig i ett gränsland. Ett påstående som kan ses som att en universell, gemensam upplevelse av tonåren

är en möjlig tolkning av temat. Detta tema utforskas inte vidare av läraren som istället uppmärksammar en av texterna i häftet, dikten *Både och och varken eller* av Özgür Kibar, och därmed understryker en annan möjlig tolkning.

Den valda dikten innebär att eleverna ska läsa och diskutera upplevelsen av att tillhöra olika kulturer. Klassen går igenom texten, diskuterar vad orden betyder, samt analyserar vad författaren kan ha velat förmedla med sin text. Läraren ger sin tolkning genom att förklara att författaren leker med generaliseringar och stereotyper och frågar sedan eleverna hur de förstår alla motsägelser kopplade till identitet som tas upp i dikten. Efterlysningen av berättelser om att ha flera etniska och kulturella identiteter kan ses som att läraren, i linje med den officiella läroplanen, implementerar en inkluderande ideologi med respekt för kulturell mångfald och skillnader. Det är också en inbjudan att engagera eleverna i ett samtal om identitetskamp baserat på deras egna erfarenheter och upplevelser.

En av eleverna svarar att hen har fyra kulturer i sig och avslutar med ett skratt att nu är det bara den svenska. Läraren skrattar med, men uppmanar hen att utveckla. Eleven definierar sin egen identitetskamp som svår, då det är jobbigt att hålla reda på alla festligheter från olika kulturella traditioner. Genom att skämta tar eleven tillfället i akt att göra motstånd mot och utmana idén om den nyanlända eleven som existentiellt kämpandes med kulturell tillhörighet. Även om läraren återigen skämtar med, fortsätter hen på det inslagna spåret då hen vänder sig till de andra eleverna och efterfrågar deras tankar om ämnet. Exemplet illustrerar hur läraren efterfrågar elevernas egna erfarenheter av hur det är att ha flera kulturella identiteter, eller ingen definierbar, och att det kan vara svårt för individen. Frågor om identitet och kulturell tillhörighet framstår som oupplösligt förbundna med deras dagliga tillvaro. Detta antagande ifrågasätts dock av en annan elev som anför att det inte är något problem att ha flera kulturella identiteter utan betonar att alla är människor, oberoende av kultur eller nationalitet. Även om lärarens inbjudan, att samtala om ämnet som problematiskt, visar att elevernas berättelser är värda att berätta och tas på allvar, undviker eleverna genom sina svar att positionera sig själva som offer, som sårbara eller utsatta för kulturkrockar och motsägelser. Genom att istället söka och lyfta fram det allmänmänskliga i att befinna sig i ett gränsland positione-

rar sig eleverna som ”vanlig elev” snarare än ”språkintröskelselev” som skiljer sig från andra.

Internationella dagen

En förekommande aktivitet i svenska skolor är en årlig internationell dag. Detta som ett led i att, i enlighet med läroplanerna för grundskola (Lgr11) och gymnasieskola (Lgy11), dels motverka rasism genom ökad kunskap, dels uppmärksamma och erkänna den mångfald av identiteter, kopplat till ursprung i form av språk, kultur och nationell bakgrund, som elever tillskrivs eller tillskriver sig själva. Även denna skola arrangerar en internationell dag. Men till viss skillnad från det tidigare exemplet står enskilda nationaliteter i fokus. Ljushallen, mitt i skolans huvudbyggnad, är för dagen utsmyckad med vimplar som representerar de länder från vilka eleverna ursprungligen kommer. Eleverna i språkintröskelseprogrammet uppmanas att ta med sig mat och att uppträda, på den för tillfället uppbyggda scenen, med exempelvis en sång, dans eller dikt som generellt representerar nationell tillhörighet.

Varken eleverna eller läraren är positiva till evenemanget. När läraren neutralt informerar om dagen, dess innehåll och villkor, ifrågasätter eleverna starkt arrangemanget. Samtliga elever ska ta med sig mat och de elever som dessutom vill uppträda måste genomföra en audition. Eleverna protesterar mot att som grupp framställas som annorlunda i relation till majoritetsklasserna, att de inte blivit tillfrågade om de vill ta med sig mat eller för att det inte finns ekonomiska möjligheter att köpa ingredienser. En elev säger att hen ska ta med sig köttbullar, som i klassen anses vara den svenskaste av maträtter, svarar läraren med viss ironi att det då får vara peruanska köttbullar. Då eleverna uttrycker kritik distanserar sig även läraren från arrangemanget genom att betona att hen inte har deltagit i planerandet. Läraren berättar senare i samtal med forskaren att hen anser att inramningen av den internationella dagen snarare är exotifierande än inkluderande, då eleverna inte har varit delaktiga i utformandet av evenemanget. I samtalet med eleverna befinner sig därmed läraren i en situation då hen måste hantera att samtidigt som hen är ålagd av arbetsgivaren att informera om att eleverna ska delta, personligen inte stödjer initiativet.

Denna internationella dag är i sig paradoxal. Genom en nations- och tillhörande kulturspecifik inramning av evenemanget och elevernas individuella bidrag markeras det Andra, det som skiljer sig från det svenska. Aktiviteten syftar till att inkludera de nyanlända eleverna i skolan genom att betona att de är en särskild grupp, då det endast är elever från språkintruktionsprogrammet som står i fokus, samtidigt som eleverna ombeds att delta som individuella representanter för hela nationer. Det paradoxala förstärks av att skolan tillskriver enskilda nationer såväl som de enskilda eleverna *en* kultur, samma personer som också tilltalas som att de befinner sig i ett gränsländ. Flera av eleverna är dessutom i Sverige på grund av skäl kopplade till minoritetsstatus i de länder de migrerat från. Att arrangera en internationell dag kan också ses som ett sätt att konstruera den rättvisa inkluderande svenska skolan, att inkludera är att rikta strålkastaren mot och på kulturella och etniska skillnader. Detta görs med goda intentioner, men analyserna av elevernas och lärarens samtal visar att det kan ge exkluderande effekter. Genom att betona att språkintruktions elever som grupp representerar något skilt från det "svenska" riktas ljuset också mot "annanhet". Att genomgående möta nyanlända elever som den Andre riskerar därmed att begränsa elevers egna handlingsutrymme och snarare motverka både lärande och socialisering.

Kunskap som brist eller resurs

Ingenjör, läkare, lärare och journalist är vad eleverna ger uttryck för att de vill utbilda sig till och arbeta som. Vägen dit innebär, enligt eleverna, bland annat att lära sig det svenska språket. Elevernas aktörskap och investeringar i sin utbildning belyses i avhandlingen genom hur de använder sig av olika diskursiva resurser i klassrumskonversationerna.

Ett centralt ämne i klassrumskonversationerna var: vad är "bra" och vad är "dålig" svenska? I samband med det diskuterar läraren exempelvis "Rinkebysvenska" som dels ett rimligt ämne att tala om, dels en legitim variant av talad svenska i klassrummet genom att betona att denna språkliga variant talas av många – akademiker skriver avhandlingar om den – samt genom att själv exemplifiera ord och

uttryck. I kontrast till det, skämtade eleverna om olika språkliga register såsom Stockholms slang eller så kallat "förortsslang" eller "ortenspråk" i sina exemplifierande och stiliserande yttranden. Eleverna skrattar dock inte åt alla språkliga register. De skämtar exempelvis inte med när en klasskamrat leendes upprepar elevens "inkorrekt" uttal, tvärtom ger de då uttryck för att de är i en lärandeprocess, att nybörjaruttal i ett språk inte är något att skoja om eller håna och därmed formar de gemensamt en lokal ideologi. Däremot deltar de med korrigeringar av varandras språkliga yttranden eller genom att svara i varandras ställe när läraren eller någon av eleverna korrigerar någons grammatik. Detta innebar en konstant och komplex balansakt mellan meningsskapande och formfokus, vilket utgör grunden för språklärande i samtalen (Åhlund & Aronsson 2015b).

När eleverna utifrån tidigare erfarenheter av och kännedom om språkanvändning samtalar om och i olika register visar eleverna kunskap om kommunikativa kompetenser, språklig medvetenhet och en lyhördhet för språkliga detaljer. Med relativt begränsade färdigheter i talad svenska blir skämt om andras språk och språkanvändning därmed en möjlighet för eleverna att positionera sig som "kunniga elever" och samtidigt "lärande elever" med krav på respekt sinsemellan för att de kommit olika långt i tillägnandet av färdigheter i det svenska språket (Åhlund & Aronsson 2015a).

Analyserna av flerparsamtalen visar att språk och språkanvändning är relaterade till sociala och kulturella aspekter och värden i ett vidare samhälleligt sammanhang. Detta kan ses i både lärarens investeringar i att socialisera eleverna in i språket, genom språket, och i elevernas investeringar i språklärande. Läraren strävade konsekvent efter ett kommunikativt flöde och en progressivitet i klassrumskonversationerna, och möjliggjorde därmed för eleverna att göra kopplingar både till varandra och till språket. Elevernas användande och skämtande om olika språkliga register samt språkliga korrigeringar av varandras yttranden var alltså viktiga resurser i arbetet mot ett gemensamt mål där gruppen var en betydelsefull resurs för individuella elevers lärande (Åhlund 2015; Åhlund & Aronsson 2015a; Åhlund & Aronsson 2015b). En samtalsorienterad klassrumsmiljö är därför en nyckelfaktor till framgång i språklärande.

Avslutande diskussion

För barn och ungdomar som befinner sig i en migrationsprocess, oberoende av migrations-skäl, utgör skolan en viktig plats. För ungdomarna i min studie innebar skolan en fristad från oro över besked om asyl eller undran om vilken nästa tillfälliga adress de skulle bo på, ett andrum från trångboddhet eller föräldrars oro över framtiden. Ingen av eleverna bodde i skolans närområde, trots det var närvaron hög, och att delta i undervisningen skapade struktur och mening i deras vardag. Något som uppfyller syftet med kompletteringarna av lagen om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige (2016:752), det vill säga att motverka att unga börjar arbeta för att försörja sig och istället utbilda sig och på så sätt kunna beviljas en förlängningsprövning av uppehållstillstånd. Men denna möjlighet är villkorad av att ungdomarna sköter sina studier.

Skolprestation är en komplex fråga. Även om eleverna kunskapsmässigt presterar väl bemöts de av skolan i första hand som elever med andra kulturella tillhörigheter och kunskapsbrister, inte bara i det svenska språket utan också i skolämnen och samhällskompetens. För att som nyanländ elev bli en framgångsrik deltagare i en skolkontext, krävs alltså inte bara att personen tillägnar sig språkliga kunskaper, hen måste också utveckla kommunikativa kompetenser för diverse uppgifter och aktiviteter. Detta involverar kommunikativa resurser och positioner, identiteter, värderingar och ideologier som utgör, och förmedlas i och genom, språket. Med andra ord är kategorin "vanlig elev" inte en faktisk möjlighet för dem. Positionen "språkintröskselev" eller "andraspråkselev" handlar alltså inte enbart om vad eleverna själva presterar i klassrummet. I stället framträder deras positioner i skolvardagen beroende på (i) hur de tilltalas som elever med etnicitet och kulturer som skiljer sig från den "svenska" och (ii) hur eleverna svarar, om de motsäger eller reproducerar identiteten den Andre. I styrdokument, som läroplaner har den svenska skolan som mål att vara öppen, demokratisk och inkluderande. Men om skolan i praktiken använder och betonar nyanländas "annanhet" i syfte att inkludera kan det upplevas som just ett särskiljande och därmed få motsatt, exkluderande, effekter.

För många nyanlända elever utgör skolan en viktig social arena, och ibland den enda, där de talar och lär sig svenska. Studien visar att eleverna utgör viktiga resurser för varandra genom stöttning i språklärandeprocesser. Eleverna i min studie ger också uttryck för att de uppskattar att som nyanländ till det svenska skolsystemet gå i ett förberedande språkin introduktionsprogram. Samtidigt blir talet om den svenska skolan och samhället, för dem, en mer teoretiskt än praktiskt förberedande fråga. Exempelvis separeras de fysiskt från elever i ordinarie nationella program genom att språkin introduktionsprogrammets klassrum är belägna i en särskild del av skolbyggnaden. Att dessutom endast genomföra enstaka punktinsatser som att arrangera en internationell dag för att inkludera elever, som dessutom får exkluderande effekter då eleverna själva inte görs delaktiga i beslutet och utformandet, är inte en tillräcklig insats för integrering – det vill säga nyanlända elevers deltagande i majoritetselevers skolvardag och vice versa. Skolan behöver skapa olika och kontinuerliga typer av gemensamma skolaktiviteter och arenor för interaktion som syftar till att både lära av varandra och knyta kontakter utanför den egna klassen eller språkin introduktionsprogrammet. Detta skulle kunna möjliggöra en snabbare progression i att lära sig språket eller att utanför skolan ingå i ett mer varierat samhälleligt sammanhang.

Eftersom språkin introduktionsprogrammen är förberedande för bland annat gymnasienivå sker idag kartläggningar av elevers tidigare kunskaper (till skillnad från i gymnasiet), men med fokus på kompetensluckor. Majoriteten av deltagarna i min studie gav återkommande uttryck för att de inledningsvis var mycket ambitiösa, vilket dock förändrades under terminens gång på grund av att de av skolan möttes utifrån ett grundläggande bristperspektiv. Exempelvis, elever som i sina tidigare hemländer redan tagit examen från motsvarande naturvetenskapligt program på gymnasienivå hade hög motivation för att utbilda sig, men graden av investering sjönk över tid, vilket också avspeglades i deras skolresultat, då de läste matematik motsvarande åk 9 med argumentationen från skolsystemet att eleverna ska lära sig matematik på svenska. Genom att möjliggöra för ytterligare individanpassningar baserade på ämneskunskaper, detta kan ske genom tester på elevens förstaspråk, skulle eleverna i högre utsträckning kunna använda kompetenser de redan har som resurser för fortsatt lärande.

Regeringen, kommuner och skolor behöver investera mer i fortbildning vad gäller särskild kompetens för svenska som andraspråksundervisning och i forskningsbaserad kunskap om den heterogena gruppen nyanländas livsvillkor och skolvardag. Särskilda evenemang likt en internationell dag kräver kunskaper om och reflektioner kring inkluderings- och exkluderingsprocesser, och eleverna själva bör göras delaktiga i beslut om och utformandet av sådana arrangemang. Skolan behöver därtill ökade ekonomiska resurser för att i mycket högre grad i praktiken möta eleverna utifrån, och tillvarata, deras tidigare kunskaper och kompetenser. Att arbeta utifrån mångfald som en del av skolans demokratiska värdegrund bör innebära att gemensamma aktiviteter och mötesplatser måste vara kontinuerliga och självklara delar av skolvardagen för samtliga elever. Först då kan utbildning för nyanlända bli både ett kunskaps- och integrationsprojekt.

Referenser

Bunar, N. (2010) *Nyanlända och lärande. En forskningsöversikt om nyanlända elever i den svenska skolan*. Vetenskapsrådets rapportserie, nr, 6, Stockholm.

Cameron, D. och D. Kulick (2003) *Language and Sexuality*. Cambridge University Press, Cambridge.

Duranti, A. och C. Goodwin (1992). Rethinking Context: An Introduction. I A. Duranti och C. Goodwin (red.), *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*, s.1-42. Cambridge University Press, Cambridge.

Goffman, E. (1974) *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Northeastern University Press, Boston.

Lag (2016:752) om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige.

Lave, J. och E. Wenger (1991) *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge University Press, Cambridge.

Skollagen (2010:800)

Skolverket (2008). Allmänna råd för utbildning av nyanlända elever. Skolverket, Stockholm.

Skolverket (2011a). Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr11). Skolverket, Stockholm.

Skolverket (2011b). Läroplan för gymnasieskolan (Lgy11). Skolverket, Stockholm.

Socialförsäkringsutskottets betänkande 2016/17:SfU19 Kompletteringar av den tillfälliga lagen för uppehållstillstånd rörande studier på gymnasienivå

Åhlund, A. (2015) Swedish as Multiparty Work – Tailoring Talk in a Second Language Classroom. Doktorsavhandling, Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.

Åhlund, A. och R. Jonsson (2016) Peruvian Meatballs? Constructing the Other in the Performance of an Inclusive School. *Nordic Journal of Migration Research*, vol. 6, nr 3, s. 166-174.

Åhlund, A. och K. Aronsson (2015a) Stylizations and Alignments in a L2 Classroom: Multiparty Work in Forming a Community of Practice. *Language & Communication*, vol. 43, s. 11-26.

Åhlund, A. och K. Aronsson (2015b). Corrections as Multiparty Accomplishment in L2 Classroom Conversations. *Linguistics and Education*, vol. 30, s. 66-80.

5. Nyanlända elevers sociala spelrum i "en skola för alla"

Eva Skowronski

Inledning

Elever som har invandrat till Sverige sent under sin skolgång, från år sex och uppåt i grundskolan eller under gymnasietiden, kommer till en skolsituation där de snabbt behöver lära sig svenska för att kunna tillgodogöra sig utbildningen och uppnå behörighet för gymnasiestudier. Skolsituationen för dessa elever är problematisk på flera sätt. I undersökningar av Myndigheten för skolutveckling uppger de sent anlända eleverna i högre grad än andra elever att de har psykosociala problem som till exempel huvudvärk, ont i magen, sömnsvårigheter och att de känner sig stressade (Modigh 2004).¹ Elevgruppen uppger i högre utsträckning än andra elever att de känner sig otrygga och att det ställs för höga krav på dem i skolan. Enligt samma undersökningar uppger nästan en tredjedel av dessa elever att de har blivit mobbade av andra elever, vilket är en dubbelt så stor andel jämfört med övriga elever. Ju senare i skolgången en elev har anlänt till Sverige, desto svårare har hon eller han att uppnå behörighet till gymnasiet eller fullfölja gymnasiestudier.

Syftet med avhandlingen, som den här texten sammanfattar, har varit att undersöka den sociala skolsituationen för elever som har invandrat till Sverige under de fyra sista åren i grundskolan eller gymnasiet. Mer specifikt undersöker studien den sociala interaktionen mellan elever med ett särskilt fokus på de nyanlända elevernas möjligheter till och hinder för att bli inkluderade i sociala gemenskaper i sina

skolor, samt elevernas sätt att hantera dessa möjligheter och hinder.

Studien utgår från ett individuellt perspektiv, det vill säga den sätter elevers erfarenheter och upplevelser av sin sociala skolsituation i centrum. Undersökningen baseras på djupgående intervjuer med totalt 29 elever på fyra högstadieskolor och tio gymnasieskolor i Malmö. De intervjuade eleverna befann sig på olika nivåer i utbildningssystemet, både på förberedande undervisningsnivåer (förberedelseklasser, IVIK, IV)² men även i reguljära klasser. Några av eleverna på högstadienivå studerade parallellt i förberedelseklass och i reguljär undervisning. Elva av de intervjuade eleverna deltog i en uppföljningsintervju ett år efter den första intervjun. Intervjuerna genomfördes under perioden 2008–2010. Utöver intervjuer genomfördes även klassrumsobservationer som ett komplement.

Som nämnts ovan har ett centralt syfte med studien varit att undersöka nyanlända elevers möjlighet till, och hinder för, att bli socialt inkluderade i skolans sociala gemenskaper. Begreppet inklusion kan användas på flera sätt (se t.ex. Jönhill 2012). En betydelse av begreppet som används i avhandlingen är att det får beteckna elevers tillhörighet (inklusion) eller icke-tillhörighet (exklusion) i förhållande till olika gemenskaper i skolan, som t.ex. arbets- och studiegemenskaper respektive vänskaper och vänskapsgrupperingar, som eleverna aktivt väljer eller inte har möjlighet att välja. Genom att använda begreppet inklusion vill jag rikta blicken mot de som är etablerade på en plats eller i ett socialt sammanhang och hur dessa tar emot, inkluderar eller exkluderar, personer som kommer nya till platsen eller det sociala sammanhanget. Begreppet inklusion används också i skolsammanhang för att beteckna en inkluderande eller en exkluderande undervisningsform. Ska elever som är i behov av särskilt stöd av olika slag placeras i särgrupper eller ska de studera integrerat i reguljära klasser och få särskilt stöd där? Frågor som diskuteras i sammanhanget är fördelar och nackdelar med respektive undervisningsform, särskilt i samband med specialundervisning (se t.ex. Florian 2008), men också när det gäller andraspråksundervisning och undervisning av nyanlända elever (se t.ex. Fridlund 2011).

Ständigt nya klasser

Den första tiden i den svenska skolan präglades av ständiga klassbyten för många av de intervjuade eleverna. Ett exempel från avhandlingen är en elev som flyttade till Sverige från Thailand som 15-åring. Eleven gick under sitt första år i två förberedelseklasser på två olika skolor. Efter sitt första år i Sverige började eleven på IVIK på en gymnasieskola och året efter gick han på IVIK på en annan gymnasieskola. Efter IVIK gick eleven två år på IV, först ett år på en skola och därefter ett år på en annan skola. På fem år hade eleven alltså gått i sex olika klasser i sex olika skolor. Dessa ständiga klassbyten är något som särskilt kan drabba elever som kommer sent i sin skolgång eftersom de kommer i övergången mellan grundskola och gymnasieskola.

För varje gång eleverna byter social miljö, måste de under ganska kort tid bygga upp nya sociala nätverk och sociala positioner i en ny grupp innan de flyttar vidare till nästa. Under besök i ett flertal förberedelseklasser och ett par IVIK-klasser märktes ofta en lite orolig stämning i klasserna (mycket prat, konflikter och bristande fokus på studierna). Det kan finnas många orsaker till en sådan oro, t.ex. svåra tidigare upplevelser eller en påfrestande asylprocess. Men en del av oron kan tolkas som en oro som kan uppstå när människor samlas i en ny grupp. Det kan vara energikrävande för eleverna att hamna i nya sociala grupper hela tiden. Samtidigt verkar det vara så att många elever knyter starka vänskapsband i denna typ av förberedande klasser, och ofta vänskapsband som varar lång tid efter att de har slutat gå i samma klass.

Övergången till reguljär undervisning

I avhandlingen framkommer en återkommande strategi som de intervjuade nyanlända eleverna använder för att knyta sociala kontakter i sina nya klasser då de går över till reguljär undervisningsnivå på högstadiet eller gymnasiet. De vänder sig

ofta i första hand till andra elever i den nya klassen som själva har erfarenheter av att ha invandrat, oavsett om de har samma språkbakgrund eller inte. Det finns tydliga tecken i undersökningen på att det kan vara svårt för många nyanlända elever att bli inkluderade i sociala gemenskaper i sina nya klasser på reguljär undervisningsnivå. Flera elever i undersökningen berättar att de känner sig ignorerade av andra elever i den nya klassen eller ibland tydligt avvisade (jag återkommer till detta i nästa avsnitt). Därför kan man åtminstone till en viss del se nyanlända elevers tendens i undersökningen att ty sig till varandra som ett sätt för dem att hantera hinder för social inkludering med övriga elever i klassen. Att nyanlända elever tyr sig till varandra kan dock också ha vissa fördelar. Det kan vara en trygghet att det finns någon i klassen som vet hur det känns att vara nyanländ men också ge rent studiemässiga fördelar om den elev som varit i Sverige längre kan hjälpa den mer nyanlända eleven att förstå texter på svenska och vad som sägs på lektionerna.

Stigmatisering av elever

Något som framkommer med tydlighet i studien är att det finns en risk att nyanlända elever av olika skäl blir stigmatiserade på sina skolor, vilket kan leda till hinder för deras inkludering i sociala gemenskaper i klassen och i skolan. Intervjumaterialet pekar på att nyanlända elever ofta har en social position med en lägre social status, både i förhållande till svenskfödda elever med svenskfödda föräldrar och i förhållande till svenskfödda elever med utlandsfödda föräldrar. Stigmatiseringen kan innebära ett avståndstagande från nyanlända elever av andra elever i klassen eller på skolan, exempelvis genom ignorerande, skrott åt språkbruk eller hånfulla kommentarer. I studien framkommer att stigmatiseringen framför allt utgår ifrån elevernas svenskspråkiga nivå, att vara nyanländ migrant,³ att vara kategoriserad som "flykting",⁴ samt att vara placerad i förberedande undervisning avskild från reguljär undervisning. Goffman (1963/2011) beskriver hur personer som bär på ett stigma har någon form av avvikande egenskap som andra inte kan undgå att uppmärksamma, och som gör att andra på ett mer eller mindre legitimt sätt kan

bortse från dessa personers anspråk på gemenskap eftersom de inte helt anses uppfylla villkoren för en tillhörighet i denna gemenskap. Det bör i sammanhanget poängteras att vissa personer tillskrivs stigmatiserande egenskaper av andra. Vad som är stigmatiserande är med andra ord inte självklart utan utgår till exempel från normer som bygger på olika maktordningar i ett samhälle. I ett större samhällsperspektiv kan stigmatiseringen av de nyanlända eleverna sammankopplas med en stigmatisering av personer som kategoriseras som ”invandrare” i samhället i stort, och en stigmatisering av ett språkanvändande som inte helt överensstämmer med standardspråksanvändning, faktorer som båda kan leda till diskriminering på arbetsmarknaden (se t.ex. Carlsson 2013).

Något som är återkommande i studien är att många elever visar tecken på att ha internaliserat den stigmatisering som de är utsatta för genom att de skäms över sig själva. Scheff och Retzinger (2000) menar att en grundläggande komponent i skamupplevelsen är att man ser sig själv ur en negativ synvinkel utifrån en föreställning om hur andra ser på en, och att skammen därför också innebär upplevelsen av ett hot mot de sociala banden mellan en själv och andra. Scheff och Retzinger menar att det i nästan all interaktion finns en strävan efter att undvika skam både hos sig själv och hos andra.

I samband med att nyanlända elever av olika anledningar blir stigmatiserade uppkommer hos många av dessa elever en skam; en skam över att inte helt behärska det nya språket, en skam över att inte förstå vad lärare pratar om eller vad klasskamrater skojar om och en skam över att ännu inte kvalificera sig för reguljär undervisning medan man går på förberedande undervisningsnivåer. Många nyanlända elever kan på så sätt sägas vara utsatta för ett dubbelt förtryck; ett förtryck som kommer utifrån och ett annat som kommer inifrån dem själva. Förutom att stigmatiseringen leder till ett exkluderande förhållningssätt hos vissa elever gentemot nyanlända elever, leder skammen över stigmatiseringen hos de nyanlända eleverna dessutom ofta till att de själva undviker kontakt (åtminstone i början), och därmed exkluderar de också sig själva från den sociala gemenskapen.

Ensamheten verkar vara en fas som de flesta elever i undersökningen mer eller mindre går igenom innan de så småningom blir inkluderade och finner nya vänner i sina klasser på reguljär undervisningsnivå. Särskilt uppföljningsintervjuerna (ca ett år efter den första intervjun) av elva elever visar tydliga tecken på att de med tiden har lyckats skaffa sig många goda nya sociala kontakter i sina klasser och skolor. I uppföljningsintervjuerna framkommer också tydligt att det finns en tolerans för elevers olika religiösa tillhörigheter, inklusive ateism, och en vilja att inkludera varandra i sociala gemenskaper i skolan oavsett dessa tillhörigheter.⁵ Detta pekar på att den stigmatiserande position som många av de intervjuade eleverna tilldelades i början av sin vistelse i sin nya svenska skola, inte är låst. En förutsättning för att stigmatisering och fientlighet mot nyanlända elever ska minska i skolorna är dock att nyanlända elever och övriga elever överhuvudtaget får en möjlighet att lära känna varandra. Därmed kommer jag in på en annan faktor som kan betraktas som ett hinder för att nyanlända elever ska bli inkluderade i sociala gemenskaper på sina skolor, nämligen mottagningssystemet för nyanlända elever.

Skolans mottagningssystem och social inkludering

Stigmatiseringen kan i de nyanlända elevernas skolsammanhang på förberedande undervisningsnivåer också sammankopplas med att de, till skillnad från övriga elever, ännu inte anses vara kvalificerade för att delta i skolans reguljära undervisning. I studien framkommer tydliga statusskillnader mellan elever som går i förberedande respektive reguljär undervisning på högstadiet och gymnasiet, vilket markeras mer eller mindre öppet av vissa elever som går i reguljär undervisning gentemot elever i förberedande undervisning. Tio av de intervjuade eleverna i undersökningen har gått tre år eller mer på förberedande undervisningsnivåer (inklusive IV). Flera elever uttrycker en frustration över att behöva gå flera år på förberedande nivåer och inte få studera tillsammans med och vara "som alla andra". För en del av dessa frus-

trerade elever ledde de många åren på förberedande undervisningsnivåer till en minskad motivation för skolarbetet, vilket i sin tur för några elever ledde till skolk, vägran att göra läxor eller bristande engagemang för skolarbetet. Trots allt fortsatte dock de flesta av de elever som uttryckte en frustration över den långa tiden på förberedande undervisningsnivåer att studera, åtminstone så långt jag hade hunnit följa dem till studiens slut år 2012.

På gymnasiet IVIK och IV har eleverna ännu mindre möjligheter att ta sig ur sin särtilhörighet och lågstatusroll än på högstadiet, eftersom de behöver betyg för att uppnå gymnasiebehörighet och inte successivt slussas ut i reguljär undervisning på samma sätt som på högstadiet. Eleverna blir på så sätt "inlåsta" i systemet. Denna inlåsning i skolans system kan till viss del liknas vid vad som sker i det som Goffman (1961/2009) benämner "totala institutioner". Eleverna befinner sig med andra ord i ett system styrt av en byråkratisk organisation där de tilldelas placeringar på olika "arbetsplatser" och ges arbetsuppgifter som de inte har så stora möjligheter att påverka. För att komma vidare eller få belöningar i systemet är de beroende av andra som kontrollerar att de sköter sig enligt institutionens regler och uppnår godkända arbetsresultat. Ett vanligt förhållningssätt för de "intagna" på en total institution som Goffman beskriver är att "ligga lågt", vilket innebär att inte utmana personalen och att ta del av de fördelar som trots allt går att uppnå inom institutionen. Elever som går lång tid på förberedande undervisningsnivåer verkar inte ha så stort val annat än att "ligga lågt", vänta ut och göra det bästa av tiden på dessa undervisningsnivåer. Eller som en elev som har gått flera år i förberedande undervisning säger i undersökningen: "Man tar det som man får då, alltså faktiskt".⁷

Enligt Persson (2003) har många elever ett förhållningssätt till skolan som utgår från ett "utbildningsberoende". De står ut med eller finner det nyttigt att gå i skolan för att det någon gång i framtiden leder till ett önskat mål (arbete eller vidare studier). Något annat som också gör att elever i denna undersökning trots allt fortsätter att kämpa och inte ge upp, handlar om sociala faktorer. Det handlar dels om att fortsätta gå i skolan på förberedande undervisningsnivåer för att träffa de vänner

man har där, men också om ett hopp om att en dag få komma vidare och vara och göra "som alla andra"; att gå i reguljär utbildning och att bli socialt inkluderade.

Hur uppnår man en större inkludering av nyanlända i skolan?

Frågan i rubriken är inte helt lätt att svara på, men utifrån avhandlingsstudien vill jag ändå komma med några reflektioner och förslag. Man kan tänka sig att de elever i undersökningen som miste en stor del av sin motivation att studera genom att de under lång tid inte kom vidare till reguljära undervisningsnivåer, skulle ha kunnat bli mer motiverade att lägga ner energi på sina studier om deras önskemål om att få gå i reguljär undervisning på något sätt hade tillmötesgåts, till exempel genom att få gå åtminstone vissa timmar i reguljär undervisning. På högstadienivå i undersökningen fanns det också i praktiken möjligheter till detta, även om det inte praktiserades på alla skolor. På gymnasienivå var dock möjligheterna till deltagande i reguljär undervisning under tiden eleverna gick på förberedande undervisningsnivåer starkt begränsade. I en rapport från Myndigheten för skolutveckling (2007) påpekas att det individuella programmet i praktiken har inneburit ett slags alibi för de nationella gymnasieprogrammen att inte erbjuda alla elever undervisning som är tillräckligt individanpassad. Att nyanlända elever skulle kunna få delta till viss del i reguljär undervisning är dock inte en omöjlighet heller på gymnasienivå, även om det oftast inte sker i praktiken. Skolinspektionens granskningsrapport (2009) fann några enstaka exempel på skolor där nyanlända elever till viss del hade gått vidare till reguljär undervisning på ett tidigt stadium och snabbt uppnått goda kunskaper. Genom att ge nyanlända elever på både högstadie- och gymnasienivå möjlighet att inom kort gå vidare till åtminstone viss del reguljär undervisning och möta elever där, skulle också elevernas möjlighet till social integration med övriga elever på skolorna kunna ske snabbare. På så sätt skulle man också kunna undvika en långvarig stigmatisering genom särskiljandet av nyanlända elever i särskilda undervisningsgrupper.

Avhandlingen visar att en viktig orsak till elevernas ensamhet i början av sin tid på reguljär undervisningsnivå på högstadiet och gymnasiet handlar om hur de mottas i sina nya klasser. Det framkommer tydligt i studien att det finns en risk att nyanlända elever av olika skäl blir stigmatiserade på sina skolor eller att de blir ignorerade (se exempel i tidigare avsnitt). Det verkade också vara så att eleverna i hög grad lämnades åt sig själva att sköta sina sociala relationer i skolan, även om avhandlingen visar på exempel där lärares medvetna arbete på det sociala området kan göra stor skillnad för nyanlända elever. Det kan handla om att lärare ser till att elever lär känna varandra genom att byta bänkkamrat då och då, att man arbetar mer i grupp, anordnar gemensamma temadagar på skolan och gör utflykter t.ex.

En av slutsatserna i avhandlingen är att det är mycket energikrävande för eleverna att ständigt byta klasser och skolor i början av sin vistelse i Sverige. Det är till viss del oundvikligt eftersom elever som kommer sent i sin skolgång står inför en övergång till gymnasienivå. Dessutom växlar eleverna mellan klasser på förberedande undervisningsnivåer (förberedelseklasser, IVIK, IV) respektive reguljär undervisningsnivå på både högstadiet och gymnasiet. För att undvika alltför många byten av klasser och grupper bör skolan tänka på hur man anordnar mottagandet av de nyanlända eleverna så att de slipper byta skola mer än nödvändigt. Jag har i mitt avhandlingsarbete också sett goda exempel på hur elever som går i reguljär klass, som tidigare gått i förberedelseklass, kan välja att vid behov gå tillbaka till sina förberedelseklasslärare för att få hjälp med olika saker. Det kan vara en stor trygghet för eleverna att det finns förberedelseklasslärare på skolan som de har en nära relation till och som förstår var de befinner sig i sin språkutveckling. Förutsättningen för att detta ska kunna ske är dock att förberedelseklasser och reguljära klasser finns på samma skola.

Avslutningsvis kan nämnas att när det gäller nyanlända elevers sociala status i skolan, finns det forskning som visar på framgångsrika sätt att arbeta med flerspråkighet i klassrummet. Ett exempel är Cummins och Early (2011) som beskriver hur man kan höja andraspråkelevers självkänsla genom att de, förutom att skriva på andraspråket, också får skriva texter på sitt modersmål i skolan. Eleven får både i sina egna ögon och i andras ögon (lärarens och klasskamraternas) en identitet

som en kompetent person som kan uttrycka sig adekvat och inte i första hand en person som inte kan skolspråket. Att synliggöra och markera att skolan värdesätter fler språk i klassrummet än enbart svenska skulle på så sätt kunna vara ett sätt att förebygga social exkludering och stigmatisering av nyanlända elever i skolan. Ett arbetssätt där elever arbetar med fler språk än svenska i skolan kräver ett nära samarbete med modersmåls lärare/studiehandledare på modersmålet, som till exempel kan hjälpa till att översätta nyanlända elevers texter på modersmålet så att lärare och klasskamrater kan ta del av de nyanlända elevernas kunskaper och tankar. En parallell användning och utveckling av modersmålet och andraspråket i skolans alla ämnen gagnar dessutom den nyanlända elevens möjligheter att så snabbt som möjligt komma vidare i sina ämneskunskaper.

Referenser

- Carlsson, R. (2013). *Warmth and Competence in Implicit Stereotypes and Discrimination*. Doktorsavhandling. Institutionen för psykologi, Lunds universitet.
- Cummins, J. & Early, M. (2011). Introduction. Frames of Reference: Identity Texts in Perspective, i Cummins, J. & Early, M. (red), *Identity Texts. The Collaborative Creation of Power in Multilingual Schools*. Trentham Books, Stoke on Trent & Sterling USA.
- Florian, L. (2008). Special or Inclusive Education: Future Trends. *British Journal of Special Education*, vol. 35, nr. 4.
- Fridlund, L. (2011). *Interkulturell undervisning – ett pedagogiskt dilemma: Talet om undervisning i svenska som andraspråk och i förberedelseklasser*. Doktorsavhandling. Institutionen för pedagogik och specialpedagogik, Göteborgs universitet.
- Goffman, E. (1963/2011). *Stigma: Den avvikandes roll och identitet*. Norstedts, Stockholm.
- Goffman, E. (1961/2009). *Totala institutioner. Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Norstedts, Stockholm.

Jönhill, J. I. (2012). *Inklusion och exklusion: En distinktion som gör skillnad i det mångkulturella samhället*. Liber, Malmö.

Modigh, F. (2004). *Vid sidan av eller mitt i: om undervisningen för sent anlända elever i grund- och gymnasieskolan*. Myndigheten för skolutveckling. Dnr. 2004:282

Myndigheten för skolutveckling (2007). *Kvalitet inom IV: Hela skolans ansvar*. Liber, Stockholm.

Persson, A. (2003). *Skola och makt: Om viljan till kunskap, beroendet av utbildning och tvånget att gå i skola*. Carlsson, Stockholm.

Scheff, T. J. & Retzinger, S. (2000). Shame as the Master Emotion of Everyday Life, i *Journal of Mundane Behavior*, vol. 1, nr. 3.

Skolinspektionen (2009). *Utbildning för nyanlända elever: Rätten till en god utbildning i en trygg miljö*. Övergripande granskningsrapport 2009:3. Skolinspektionen, Stockholm.

Skowronski, E. (2013). *Skola med fördröjning: Nyanlända elevers sociala spelrum i "en skola för alla"*. Doktorsavhandling i migrationsvetenskap. Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds universitet.

Slutnoter kapitel 5

1. I samarbete med Skolverket har Myndigheten för skolutveckling bearbetat data från Skolverkets studie NU-03, som bygger på ett riksrepresentativt urval omfattande 6 788 elever.
2. Förberedelseklasser i grundskolan och Individuella programmets introduktionskurser för invandrare (IVIK) respektive Individuella programmet (IV) på gymnasiet. IVIK och IV var de benämningar som gällde vid undersökningens genomförande. Sedan 2011 kallas motsvarande utbildningar IM Språkintröduktion respektive IM (IM står för Intröduktionsprogram).
3. Till skillnad från att t.ex. ha föräldrar som har invandrat men själv vara född i Sverige, respektive vara född i Sverige med svenskfödda föräldrar.
4. Ordet "flykting" används enligt vad som framkommer i undersökningen som ett särskilt nedsättande ord, och som dessutom markerar en statuskillnad i förhållande till kategorin "invandrare".
5. Fokus för uppföljningsintervjuerna var den religiösa tillhörighetens eller icke-tillhörighetens betydelse för de sociala relationerna i skolan.
6. Intervju 2010-00-04 med 19-årig kille på IV-programmet. Citatet finns i hela sitt sammanhang i avhandlingen på s. 233.

6. Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckanden och övergången mellan skola och arbete

Michael Lindblad

Inledning

Som ett resultat av omfattande invandring, som till stor del består av flyktingar, har Sverige genomgått en snabb demografisk förändring under de senaste 25 åren. Flyktingvågen under 2010-talet har accentuerat denna trend, och år 2016 var cirka 18 procent av Sveriges invånare födda utanför Sverige i jämförelse med 9 procent år 1990 (SCB 2017). Sverige var 2016 det land i Europeiska unionen som beviljade flest flyktingar asyl i förhållande till sin befolkning (Eurostat 2016) och 2015 det EU-land som hade de flesta asylsökande ensamkommande minderåriga i absoluta tal (Çelikaksoy & Wadensjö 2015). Det svenska utbildningssystemet har haft uppenbara svårigheter att klara av situationen, vilket bland annat återspeglas i det stora prestationsgapet mellan elever som är födda i Sverige med föräldrar födda i Sverige och elever med utländsk bakgrund, särskilt de som anländer efter 7 års ålder när barnen normalt börjar skolan i Sverige (Skolverket 2016).

Studier visar att en fullbordad gymnasieutbildning i det närmaste kan ses som en nödvändig grundförutsättning för att överhuvudtaget ta sig in på arbetsmarknaden

idag (se t.ex. Olofsson m.fl. 2012). Rapporter från Skolverket visar emellertid på att andelen som inte når ett slutbetyg från den nya gymnasieskolan snarare ökar än minskar. Statistiken visar också att cirka hälften av eleverna med utländsk bakgrund lämnar gymnasieskolan utan fullständiga betyg. En ökande andel elever blir inte heller behöriga till gymnasieskolan. Våren 2015 saknade 14 procent av alla elever behörighet att söka till gymnasieskolans nationella program och elever med utländsk bakgrund är överrepresenterade inom denna grupp (Skolverket 2015).

För att försöka förstå vad som ligger bakom denna överrepresentation har jag i min avhandling intervjuat tio unga män och tio unga kvinnor i tjugofemårsåldern med utländsk bakgrund varav tolv intervjuades två gånger. Samtliga hade ett skolmisslyckande bakom sig, vilket betyder att ingen av de unga som ingår i studien hade ett fullständigt slutbetyg från gymnasiet. De intervjuade bodde på fem olika orter i Sverige, de flesta i stadsdelar eller bostadsområden som härrör från 1960-talets miljonprogram. Majoriteten av de intervjuade hade en bakgrund i något land i Mellanöstern och femton av familjerna har haft flyktingstatus. Åtta av de unga är födda i Sverige. De andra har kommit till Sverige i olika åldrar, från ett till sexton år, vilket innebär att de har haft olika förutsättningar vad gäller studierna i grundskolan.

Den här texten sammanfattar slutsatser från avhandlingen "*De förstod aldrig min historia: unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete*" (Lindblad 2016). Kortfattat handlar avhandlingen om situationen för unga med utländsk bakgrund, specifikt unga med utomeuropeisk bakgrund som har misslyckats i skolan, och deras ansträngningar att etablera sig på arbetsmarknaden. Den bygger på de ungas berättelser om skoltiden, deras beskrivningar av varför de inte lyckats slutföra sina studier och om deras planer för framtiden. Centrala frågor var också vilka stöd som varit viktiga för att underlätta övergången till arbete och oberoende, samt deras erfarenheter av att ha blivit behandlade som "annorlunda" på grund av deras migrationsbakgrund. Dessutom var det viktigt att förstå bakgrunden till deras olika val och hur deras syn på framtiden, och därmed deras val, förändrats över tid.

Sammanfattningsvis försöker jag förstå hur de strukturella förutsättningarna samspelar – etnicitet, klass, kön, den geografiska platsen och migrationen – med det

individuella aktörskapet i övergången från skola till arbetsliv, och därmed formar vad som ses som valbart, möjligt och omöjligt (Hodkinson & Sparkes 1997, Anthias 2002).

Förklaringar till skolmisslyckande och svårigheter till etablering

Den internationella och nationella forskningen visar en samstämmighet om att avhopp eller oavslutade gymnasiestudier är tydliga indikatorer på att en ung individ riskerar att få problem i framtiden. Ungdomar som har en gymnasieutbildning klarar sig relativt bra på arbetsmarknaden, oavsett konjunkturläge, medan de som inte har en gymnasieutbildning möter betydligt större svårigheter på arbetsmarknaden (OECD 2012, SOU 2013:13). Tidigare forskning visar även att skolmisslyckanden är ett komplext och mångbottnat problem, en process över tid med både strukturella och individuella faktorer som interagerar och att den sociala bakgrunden i hög grad påverkar vilken utbildningsnivå som ungdomarna uppnår (Rumberger 2011, Dale 2010). Utlandsfödda ungdomar och unga med utlandsfödda föräldrar skiljer sig från majoritetsbefolkningen vad gäller såväl övergången till arbets- och vuxenliv, som genomförd utbildning och sysselsättning. Även om såväl svenska som internationella studier visar på ett starkt samband mellan etablering på arbetsmarknaden och individens utbildning kan svårigheterna för unga med utländsk bakgrund att etablera sig på arbetsmarknaden bara delvis förklaras av en lägre genomsnittlig utbildningsnivå, då socioekonomisk bakgrund och hinder förknippade med deras status som flyktingar, invandrare eller gästarbetare också är starkt bidragande faktorer (Rumbaut & Komaie 2010). Utvecklingen mot en ökad individualisering och valfrihet, där ansvaret för lyckade val, skolframgång och anställningsbarhet alltmer läggs på den enskilde individen, står i kontrast mot forskning och statistik som tydligt visar att karriärval och studier påverkas och begränsas av strukturella faktorer (Walther 2006).

I en svensk kontext är en vanlig uppfattning hos lokala beslutsfattare att bristande studiemotivation är den viktigaste faktorn bakom en misslyckad skolgång och avhopp, medan ett flertal studier visar på en rad samverkande faktorer (se t.ex.

Lundahl & Olofsson 2014). Att bo i resurssvaga och segregerade områden, bli förälder i tonåren, att ha utrikesfödda föräldrar eller att vara utrikes född är exempel på riskfaktorer. Dessa samband försvagas när hänsyn tas till utbildningsbakgrund och andra socioekonomiska faktorer (Socialstyrelsen 2010, SOU 2013:74). Samtidigt skall dock sägas att majoriteten av de med ofullbordade studier med tiden, genom senare studier, anställningar eller eget företagande, ändå lyckas undkomma ett utanförskap (Nilsson & Bäckman 2014).

Resultat

Vad är bakgrunden till att de unga inte slutfört sina studier? Vad sker efter gymnasieåren?

Genom de ungas berättelser framkommer tydligt att skolmisslyckanden har komplexa och mångbottnade orsaker. Bristande motivation och andra individuella faktorer framträder i intervjuerna, men är långt ifrån tillräckliga för att förklara att gymnasiestudierna inte fullföljdes med framgång. Skolmisslyckanden eller avhopp visar sig också ingå i en process över tid där strukturella och individuella faktorer interagerar. Föräldrarna, i synnerhet mödrarna, spelar en central roll för att motivera unga för vidare studier. Många saknar dock kunskaper om svensk utbildning och arbetsmarknad. Det finns ett samband mellan de ungas skolresultat och den svaga tillgången till olika former av kapital genom föräldrarnas utbildningsnivå, från hemlandet, och arbetsmarknadsposition i Sverige. Min studie pekar dock på att *inte bara föräldrarnas, utan familjens samlade resurser inklusive utbildningskapital* har betydelse. Här kan det till exempel handla om äldre syskon, men även om släktingar i den utvidgade familjen, som kan bidra med kunskaper och erfarenheter. Vidare visar min studie att *den unges placering i syskonskaran har betydelse*, där de som tillhör de äldsta i syskonskaran inte kan dra nytta av andra syskons erfarenheter. En annan slutsats är att *familjens behov av de ungas insatser*, både för barnpassning och hushållsarbete och för ekonomiskt tillskott, i ett flertal fall medför att skolarbetet blir lidande.

Intervjuerna visar på att skolan spelar en viktig roll genom att ge stöd, främst i grundskolan i form av engagerade lärare och annan personal. Däremot saknas berättelser om engagerade lärare och stöd för studierna under gymnasietiden. Vidare brister skolan i sin kommunikation och samarbete med föräldrarna, och i att ge de unga kunskap och självkännedom för att göra väl informerade val om gymnasieutbildning och av yrken. Detta, tillsammans med föräldrarnas begränsade kunskaper om svensk skola och utbildningssystem, har många gånger inneburit en ensam resa mot skolmisslyckande för de unga.

Det första året efter gymnasietiden och tjugoårsåldern, är svårast, med hög risk för arbetslöshet och hemmasittande, eller kortvariga jobb eller praktikplatser, och försöken att finna ett arbete upplevs som en återvändsgränd. "Misslyckandet" fortsätter således i deras arbetsmarknadskarriärer, tydligast under det dryga första året efter gymnasietiden. Nära hälften av de unga börjar emellertid arbeta direkt i yrken som riskerar att bli karriärmässiga "återvändsgränder", oftast på caféer och restauranger genom kontakter i familjens nätverk.

Betydelsen av stöd i övergången från skola till arbete

Det är tydligt att både strukturella och individuella faktorer har betydelse för karriärutvecklingen under skoltiden. Vid övergången till arbetsmarknaden har majoriteten av de unga en svag position genom skolmisslyckandet. Övertid lyckas de allra flesta i gruppen emellertid etablera sig på arbetsmarknaden – främst med hjälp av utbildning och annat institutionellt stöd – och majoriteten övergår huvudsakligen i mer varaktigt arbete eller, om än i lägre grad, i studier. Min studie visar att det är främst *tillgången till flexibel vuxenutbildning* i form av kompletterande studier och yrkesutbildningar som ser ut vara betydelsefullt för att inte "låsa in" de unga med oavslutad utbildning i arbetslöshet eller i lågstatusjobb (se Wadensjö 2014). Institutionellt stöd i form av mer *individuellt riktade arbetsmarknadsåtgärder* som inkluderat anställningar har också gett resultat medan mer generella ungdomsåtgärder som praktik inte har varit lika framgångsrika. Det strukturella stödet tillsammans med informellt stöd och egen drivkraft ser ut att möjliggöra förändringar

trots de dåliga odds studiens unga vuxna hade när de först försökte komma in på arbetsmarknaden. Det informella stödet kännetecknas av uthållighet, främst från familjen eller enstaka lärare, och framstår som betydelsefulla för de ungas senare etablering på arbetsmarknaden.

Vilket skillnadskapande framkommer i berättelserna och hur kan det förstås?

De unga kvinnorna och männen i studien vittnar om hur de blir sedda som ”invandrare” även om de är födda och uppväxta i Sverige. Tydligast sker den strukturella formen av skillnadskapande i skolan och allvarligast tar den sig uttryck i upplevd diskriminering och rasism av skolpersonal på gymnasiet, vilket lett till avhopp eller byte av skola. De unga tvingas ofta hantera att bli sedda som sociala problem istället för fullvärdiga individer. Istället ses de unga som att de har brister i ”svenskhet” och därmed avvikande från normaliteten. Ett erkännande förhållningssätt som medför att bli sedda som individer eller ett icke-erkännande förhållningssätt kan påverka och utgöra skillnad mellan studieframgång eller studiemisslyckande (se Trondman m.fl. 2014)

De ungas sociala rum återspeglas i deras geografiska rum. Tydligast uttrycks det i en frånvaro av det ”svenska”. Det beskrivs i termer av en frånvaro av svenska grannar, svenska klasskamrater och det svenska språket i de områden där de bor och har gått skola i. De unga anser också att det troligen skulle gått mycket bättre för dem att komma in i det svenska samhället om de bott i en stadsdel med fler svenskar. Deras beskrivningar återspeglar den pågående utvecklingen mot en alltmer segregerad svensk bostadsmarknad. I de så kallade utsatta bostadsområden, som majoriteten av de unga i denna studie är bosatta i, sker en allt högre grad av skillnadskapande i etnisk mening, framförallt för individer med utomeuropeisk bakgrund, mot en alltmer etnisk uppdelad bostadsmarknad med få valmöjligheter för ekonomiskt svaga grupper och med en förklaring om de boendes ”fria val” att bosätta sig där (se t.ex. Molina 2005, Waquant 2008). Detta sammanfaller med en ansamling av fattigdom, lägre sysselsättning och inkomster, lägre utbildningsnivåer, lägre andel behöriga till gymnasiet samt större avstånd till platser med makt

och inflytande. Min studie indikerar att flertalet av de unga bor i områden som är inbegripna i en utveckling som kan betecknas som avancerad marginalisering.

Vad utmärker de ungas handlingshorisonter och hur förändras dessa över tid?

Av alla tjugo ungas berättelser framgår att deras handlingshorisonter befinner sig i förändring från skoltiden och framåt, tydligast hos de tolv som deltog i två intervjuer, och de gör utifrån de möjligheter de känner till och har kunskap om olika val vilket förändrar deras positioner. Valen sker dock i flera fall utifrån ett begränsat aktörskap och begränsade möjligheter genom de ungas svaga positioner och relativt små tillgångar av resurser och kapital. Det är uppenbart att det som sker i skolan, i livet utanför skolan och på arbetsmarknaden i hög grad påverkar och har betydelse för deras handlingshorisonter. De unga kvinnorna har, bl. a. genom att de förväntas hjälpa till i hushållet och sköta småsyskon, ett ännu mindre utrymme för självständigt agerande än de unga männen, vilket ytterligare påverkar och oftast inskränker deras handlingshorisonter och olika former av val gällande studier, arbetsliv och framtid. Studien synliggör att "skolmisslyckanden" är komplexa processer som har med skola, familj, makt- och kapitalförhållanden att göra, där familjen är av stor betydelse för de unga och står för trygghet och kontinuitet. De unga kan sägas omfattas av en sorts *kollektiv handlingshorisont* som tar hänsyn både till familjens behov och krav. Familjens framtid och situation får därför betydelse för de val som de unga ställs inför.

Strukturella förutsättningarna och individuellt aktörskap i övergången från skola till arbetsliv

I de ungas karriärutveckling sker ett samspel mellan de strukturella villkoren och det individuella aktörskapet om vad som ses som valbart, möjligt och omöjligt. *Klass och etnicitet kan sägas flätas samman* genom de ungas plats i det socio-geografiska rummet där de unga kvinnorna har mindre utrymme för självständigt agerande än de unga männen. Det individuella aktörskapet är begränsat, tydligast

efter skolmisslyckandet, men med hjälp av institutionellt och informellt stöd ökar förutsättningarna för förändringar över tid. De ungas skol- och arbetsmarknadskarriärer konstrueras och utvecklas trots strukturella begränsningar och skolmisslyckanden. Utifrån de maktstrukturer som verkar på de fält de unga deltar i, ungdomarnas svaga utgångsposition och begränsade tillgång till olika former av kapital samt det skillnadsskapande de möter kan deras karriärval förstås som pragmatiska och rationella.

Studiens implikationer för ungas övergångar

Generellt visar de ungas berättelser om sina villkor i det sociala rummet på skillnadsskapande och en återspeglning av en ökad bostadssegregering. Kunskapen om båda dessa förhållanden ökar möjligheterna att bättre förstå problematiska övergångar mellan skola till arbete. Det sociogeografiska rummet är ingen neutral och jämlik plats, vilket de ungas berättelser bekräftar, och har betydelse för ungas handlingsmöjligheter. Skillnader i socioekonomisk bakgrund och individuella faktorer är viktiga men otillräckliga förklaringsfaktorer.

Familjen är central i de unga människornas liv. En bättre relation mellan hem och skola kan antas vara till gagn för att minska andelen skolmisslyckande. Familjens mindre kapitaltillgångar, svagare arbetsmarknadsposition och språkmässiga begränsningar medför bland annat en avsaknad av kunskap om utbildningssystemet och arbetsmarknaden i Sverige. Det behövs stöd i form av hjälp med att få struktur på studierna, läxhjälp och uppmuntran. Strukturerad undervisning om utbildning och arbetsmarknad är avgörande, när föräldrar saknar resurser och kunskaper, för att förbereda elever för att kunna göra medvetna och kunskapsbaserade val av studier och yrken. De unga tillhör ofta stora familjer med lågutbildade föräldrar vilket kan innebära svårigheter med att få hjälp och ro till läsläsning. Tillsammans med omfattande arbete under gymnasietiden för att bidra till familjens försörjning kan studieproblemen öka ytterligare. Kunskap om familjens samlade kapitaltillgångar, inkluderat äldre syskon med högre utbildning, är också av vikt för att förstå och stärka de ungas framtidsplaner. I de fall eleven är äldst i syskonskaran, eller den

första att gå i svensk skola, bör särskild hänsyn tas för att stödja skolgången.

I de ungas beskrivningar av sina försök att etablera sig på arbetsmarknaden efter skolmisslyckandet framkommer vikten av flexibelt institutionellt stöd i form av vuxenutbildning, riktade arbetsmarknadsprojekt och anställningsstöd. De ungas erfarenheter av svårigheter att få ett arbete och/eller av arbeten i vad som riskerar bli karriärmässiga återvändsgränder ger dem motivation till förändring och att återvända till utbildning, både till yrkesutbildningar och behörighetsgivande studier för högre studier. Utifrån det ökande antalet flyktingar som nu kommer till Sverige finns det all anledning att anta att de erfarenheter som de unga i studien delat med sig om skolmisslyckanden, svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden och den sociogeografiska positioneringen kan få ännu större aktualitet i den nära framtiden. Det är en utmaning för den enskilde läraren, vägledaren, arbetsförmedlaren och bostadsförmedlaren, men också generellt för framtidens utbildnings-, arbetsmarknads- och bostadspolitik.

Avslutande diskussion

Resultaten i den här studien tyder på att såväl skolrelaterade faktorer som lärares engagemang, skolors kvalitet samt omgivande stödjande nätverk – inkluderat föräldrar – kan ha stor betydelse för skolframgång för unga med migrationsbakgrund. De elever som får stöd genom hela studietiden och upplever engagemang, får vägledning och möts av lärare som tror på dem, har en större chans att få fortsätta i skolan och avsluta sin utbildning. De elever som på så sätt får ett erkännande som individer upplever sig välkomna i skolan samtidigt som det ger legitimitet till elevernas etniska identiteter i klassrummet. En annan aspekt som studien aktualiserar är ungas boendeplats för betydelsen för skolframgång eller skolmisslyckande. Koncentration av fattigdom, arbetslöshet och låg utbildningsnivå i bostadsområden ökar risken för klassbaserad och etnisk "ghettofiering", som i sin tur skapar skolsegregation och ökar risken för avhopp, medan en ökad andel av universitetsutbildade i området tydligt ökar andelen som fullföljer gymnasieutbildning (se Nouwen m.fl. 2015).

Föräldrar har, som framkommit i den här studien, generellt en positiv syn på utbildning för sina barn för möjligheten till social mobilitet medan skolan har en tendens att se familjen som problematisk och i termer av brister, vad eleven och familjen *inte* har. Den dåliga matchningen mellan föräldrars och skolans föreställningar om barnens möjligheter till utbildning pekar på bristande eller uteblivet samarbete mellan skola och hem. Den övergripande slutsatsen är att det inte skulle ha krävt särskilt mycket resurser och insatser för att förebygga ett skolmisslyckande för en stor del av de tjugo unga vuxna i denna studie, vilket kan sägas vara goda nyheter.

Avslutningsvis några rekommendationer utifrån studiens resultat och annan forskning för att öka ungas skolframgång och arbetsmarknadsinpassning. För att befrämja studief framgång behövs extraundervisning i skolan, som exempelvis läxhjälp på dagtid och förbättrade relationer mellan skolan och föräldrarna. Uppmuntran av elever i skolan och att ge erkännande av de ungas identiteter kan utgöra skillnad mellan studiemisslyckande eller studief framgång. En väl genomtänkt karriärundervisning i skolan, om utbildning, yrken och arbetsmarknad har särskild betydelse för elever med migrationsbakgrund, och i ännu högre grad de som är relativt nyanlända, för att skapa motivation och möjligheter till väl underbyggda val av inriktning av studier och framtid. För etablering på arbetsmarknaden, vid avsaknad av gymnasieutbildning, behövs en flexibel vuxen- och arbetsmarknadsutbildning som gör det enkelt att återuppta studier senare i livet. Riktade och individuellt anpassade ungdomsprojekt och anställningsstöd ger ytterligare möjligheter för att inte låsa in unga i arbetslöshet och lågt betalda servicejobb. En ytterligare åtgärd för att underlätta övergångar mellan skola och arbete kan vara att höja åldersgränsen för att påbörja gymnasiet från dagens övre gräns på 19 år, vilket kan underlätta för de som invandrar efter skolstart, inte minst de ensamkommande tonåringarna, att både hinna kvalificera sig till och påbörja ungdomsgymnasiet innan de anses för gamla, speciellt mot bakgrund av att Skollagen (SFS 2010:800) ger rätt till kommunal vuxenutbildning först vid andra kalenderhalvåret det året en person fyller 20 år. Detta ”inbyggda glapp” på ett år visar på att de juridiska styrdokumenterna inte är i samklang med den relativt stora grupp unga som kommit till Sverige efter skolstart.

Referenser

Anthias, F. (2002). "Where do I belong? Narrating collective identity and translocational positionality", *Ethnicities* Vol. 2 (4).

Çelikaksoy, A., & Wadensjö, E. (2015). Unaccompanied minors and separated refugee children in Sweden: An outlook on demography, education and employment (IZA Discussion Paper No. 8963).

Dale, R. (2010). *Early School Leaving. Lessons from Research for Policy Makers*. NESSE: An independent expert report submitted to the European Commission. European Commission.

Eurostat. (2016, April 20). Asylum decisions in the EU: EU member states granted protection to more than 330 000 asylum seekers in 2015 (Press release). Hämtad från <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7233417/3-20042016-AP-EN.pdf/>

Hodkinson, P & Sparkes, A. C (1997). Careership: A Sociological Theory of Career Decision Making. *British Journal of Sociology of Education*, 18 (1), 29-44.

Lindblad, Michael (2016). "De förstod aldrig min historia". *Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete*. Umeå universitet (avhandling).

Lundahl, L & Olofsson, J (2014). "Guarded Transitions? Youth Trajectories and School-to-Work Transition Policies in Sweden." *International Journal of Adolescence and Youth* 19 (Supplement 1), 19-34

Molina, I. (2005) "Rasifiering. Ett teoretiskt perspektiv i analysen av diskriminering i Sverige" i de los Reyes, Paulina. & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom*.

Nilsson, A & Bäckman, Olof (2014). Unga vuxna som varken arbetar eller studerar: riskfaktorer och konsekvenser i fyra födelsekohorter. *I Den långa vägen till arbetsmarknaden: om unga*

Nouwen, W., Clycq, N & Ulicná, D. (2015). Reducing the risk that youth with a migrant background in Europe will leave school early. Brussels: Migration Policy Institute Europe and SIRIUS Policy Network on the education of children and youngsters with a migrant background

OECD. 2012. *Education at a Glance 2012*: OECD Indicators. Sweden: OECD Publishing. doi:10.1787/eag-2012-en.

Olofsson, J; Lundahl, L; Lexelius, A; Rolfsman, E & Östh, J. (2012). *Ungas övergångar mellan skola och arbete. Förutsättningar, lokala strategier och åtgärder*. Umeå: Inst. för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå Universitet.

Rumbaut, R G & Komaie, G. (2010). Immigration and Adult Transitions. *The Future of Children*, Volume 20, Number 1, Spring 2010, pp. 43-66

Rumberger, R. W. (2011). *Dropping Out. Why Students Drop Out of High School and what can be done about it*. Cambridge: Harvard University Press.

SCB (2017). *Sveriges folkmängd från 1749 och fram till idag*.

Skolverket (2015). <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering>

Skolverket. (2016). *Invandringens betydelse för skolresultaten* Skolverket: Stockholm

Socialstyrelsen (2010). *Social rapport 2010*. Stockholm

SFS 2010:800. Skollag. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SOU 2013:13. *Ungdomar utanför gymnasieskolan – ett förtydligat ansvar för stat och kommun*. Delbetänkande av Utredningen om unga som varken arbetar eller studerar. Stockholm: Fritzes

SOU 2013:74. *Unga som varken arbetar eller studerar – statistik, stöd och samverkan*. Slutbetänkande av Utredningen om unga som varken arbetar eller studerar Stockholm: Fritzes

Trondman, M, Taha, R & Bouakaz, L (2014). Deras, vårt och jag: om den kulturella tillhörighetens, hälsans och skolframgångens meningslandskap i det mångkulturella samhället. I O. Sernhede och I. Tallberg Broman (red.). *Segregation, utbildning och ovanliga läroprocesser*. Stockholm: Liber

Wacquant, Loïc J.D. (2008). *Urban Outcast: a Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity

Wadensjö, E. (2014). "Ungdomsarbetslösheten – vad är problemet". I J. Olofsson (red.) *Den långa vägen till arbetsmarknaden – Om unga utanför*. Lund: Studentlitteratur.

Walther, A. (2006). Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young*, 14, 119–139.

Förteckning över tidigare publikationer

Rapport och Policy Brief 2014:1, Radikala högerpartier och attityder till invandring i Europa, av Mikael Hjerm och Andrea Bohman.

Rapport och Policy Brief 2015:1, Internationell migration och remitteringar i Etiopien, av Lisa Andersson.

Kunskapsöversikt 2015:2, Politiska remitteringar, av Emma Lundgren Jörum och Åsa Lundgren.

Kunskapsöversikt 2015:3, Integrationspolitik och arbetsmarknad, av Patrick Joyce.

Kunskapsöversikt 2015:4, Migration och företagens internationalisering, av Andreas Hatzigeorgiou och Magnus Lodefalk.

Rapport och Policy Brief 2015:5, Svenskt medborgarskap: reglering och förändring i ett skandinaviskt perspektiv, av Mikael Spång.

Rapport och Policy Brief 2015:6, Vem blir medborgare och vad händer sen? Naturalisering i Danmark, Norge och Sverige, av Pieter Bevelander, Jonas Helgertz, Bernt Bratsberg och Anna Tegunimataka.

Kunskapsöversikt 2015:7, Kategoriernas dilemman, av Per Strömblad och Gunnar Myrberg.

Rapport och Policy Brief 2015:8, Valet och Vägen: Syriska flyktingar i Sverige, av Emma Jörum Lundgren.

Rapport och Policy Brief 2015:9, Arbetskraftsinvandring efter 2008 års reform, av Catharina Calleman och Petra Herzfeld Olsson (red.).

Kunskapsöversikt 2016:1, Alla tiders migration!, av Dick Harrison.

Rapport och Policy Brief 2016:2, Invandringens arbetsmarknadseffekter, av Mattias Engdahl.

Rapport och Policy Brief 2016:3, Irreguljär migration och Europas gränskontroller, av Ruben Andersson.

Kunskapsöversikt 2016:4, Diaspora – ett begrepp i utveckling, av Erik Olsson.

Kunskapsöversikt 2016:5, Migration within and from Africa, av Aderanti Adepoju.

Rapport och Policy Brief 2016:6, Invandring, mediebilder och radikala högerpopulistiska partier i Norden, av Anders Hellström och Anna-Lena Lodenius.

Kunskapsöversikt 2016:7, Invandring och företagande, av Martin Klinthäll, Craig Mitchell, Tobias Schölin, Zoran Slavni och Susanne Urban.

Rapport och Policy Brief 2016:8, Invandringens effekter på Sveriges ekonomiska utveckling, av Bo Malmberg, Thomas Wimark, Jani Turunen och Linn Axelsson.

Kunskapsöversikt 2017:1, De invandringskritiska partiernas politiska inflytande i Europa, av Maria Tyrberg och Carl Dahlström.

Kunskapsöversikt 2017:2, Hatbrott med främlingsfientliga och rasistiska motiv av Berit Wigerfelt och Anders S Wigerfelt.

Avhandlingsnytt 2017:3, Vägen till arbete. Utrikes föddas möte med den svenska arbetsmarknaden, André Asplund, Caroline Tovatt och Sara Thalberg (red).

Policy Brief 2017:4, Integration och tillit – långsiktiga konsekvenser av den stora invandringen till Norge. Denna Policy Brief sammanfattar NOU 2017:2 om ”Integrasjon og tillit – Langsiktige konsekvenser av høy invandring”.

Kunskapsöversikt: 2017:5, Invandringens historia – från ”folkhemmet” till dagens Sverige, av Mikael Byström och Pär Frohnert.

Rapport och Policy Brief 2017:6, Invandring i medierna – Hur rapporterade svenska tidningar åren 2010–2015?, av Jesper Strömbäck, Felicia Andersson och Evelina Nedlund.

Rapport och Policy Brief 2017:7, Valdeltagande och representation – Om invandring och politisk integration i Sverige, av Pieter Bevelander och Mikael Spång (red.)

Rapport och Policy Brief 2017:8, Responsibility Sharing for Refugees in the Middle East and North Africa: Perspectives from Policymakers, Stakeholders, Refugees and Internally Displaced Persons, av Susan F. Martin, Rochelle Davis, Grace Benton och Zoya Waliyany.

Rapport och Policy Brief 2017:9, Reforming the Common European Asylum System: Responsibility-sharing and the harmonisation of asylum outcomes, av Bernd Parusel och Jan Schneider.

Rapport och Policy Brief 2017:10, A Fair Share: Refugees and Responsibility- Sharing, av Alexander Betts, Cathryn Costello och Natascha Zaun.

Rapport och Policy Brief 2018:1, Somali Diaspora Groups in Sweden: Engagement in Development and Relief Work in the Horn of Africa, av Nauja Kleist.

Rapport och Policy Brief 2018:2, Akademiskt utbyte och internationell migration: En studie av stipendiater inom Svenska institutets Visbyprogram 1997-2015, av Andreas Åkerlund, Astrid Collsiöö och Mikael Börjesson.

Rapport och Policy Brief 2018:3, Ensamkommande barns och ungas väg in i det svenska samhället, av Aycaan Çelikaksoy och Eskil Wadensjö.

Rapport och Policy Brief 2018:4, Attityder till invandring En analys av förändringar och medieeffekter i Sverige 2014–2016, av Jesper Strömbäck & Nora Theorin.

Rapport och Policy Brief 2018:5, Familj, medborgarskap, migration. Sveriges politik för anhöringinvandring i ett jämförande perspektiv, av Karin Borevi.

Mellan 2009 och 2017 beviljades närmare 340 000 utrikes födda barn uppehållstillstånd i Sverige. Merparten av dessa barn kommer att växa upp, utbilda sig, arbeta och bilda familj här. Deras integration och möte med svenska institutioner är en viktig fråga som fordrar studier med ett tydligt barnfokus. I den här antologin sammanfattas sex aktuella avhandlingar på temat barn och migration. Avhandlingarna belyser olika delar av migrations- och integrationsprocessen. I den första avhandlingen beskrivs hur barn förbereds inför sin vidarebosättning till Sverige genom så kallade Sverigeprogram. I den avslutande studien skildras övergången mellan skola och arbete. Bidragen däremellan diskuterar bland annat barnet i den svenska asylprocessen, psykisk ohälsa, språkintruktionsprogram, grundskola och gymnasium. I antologin medverkar författarna Mehek Muftee, Lisa Ottosson, Gunilla Jarkman Björn, Anna Åhlund, Eva Skowronski och Michael Lindblad.

Delegationen för migrationsstudier - Delmi - är en oberoende kommitté som initierar studier och förmedlar forskningsresultat som underlag till framtida migrationspolitiska beslut och för att bidra till samhällsdebatten.

Delegationen för
Migrationsstudier
Ju 2013:17